

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK-İSLAM EDEBİYATI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**REYYÎ'NİN “KİTÂB-I RÛŞENÎ” İSİMLİ
MANZUM FERÂİZİ
(İNCELEME- METİN)**

Süleyman MECEK

Danışman
Dr. Ali ÖZTÜRK

2010

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Reyyî’ nin ‘Kitâb-ı Rûşenî’ İsimli Manzum Ferâizi (İnceleme-Metin)**” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

15/01/2010

Süleyman MECEK

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Süleyman MECEK
Ana Bilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Programı : Türk İslam Edebiyatı
Tez Konusu : Reyfî'nin 'Kitâb-ı Rûşenî' İsimli Manzum Ferâizi (İnceleme-Metin)
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Ana Bilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTİLMESİNE	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
REDDİNE	☐		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	☐	Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.	☐	
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐	
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	☐	

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
“Reyyî’nin ‘Kitâb-ı Rûşenî’ İsimli Manzum Ferâizi (İnceleme-Metin)”
Süleyman MECEK

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı
Türk-İslam Edebiyatı Programı

“Reyyî’nin ‘Kitâb-ı Rûşenî’ İsimli Manzum Ferâizi (İnceleme-Metin)” isimli çalışmamız, fıkıh ilminin bir kolu olan fakat zamanla ayrı bir ilim dalı olarak şekillenen ve medreselerde okutulmaya başlanılan ferâiz ilmi üzerine yazılmış bir manzume hakkındadır. Secâvendî’nin *Ferâizü’s-Sirâciyye* adlı eseri esas alınarak yazılan manzumeyi, günümüz Türkçesiyle sadeleştirerek, metin ve muhteva bakımından tahlil etmeye çalıştık.

Çalışmamız, iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, ferâiz ilmiyle ilgili genel bilgileri ve manzum ferâizleri anlattık. Akabinde müellifin hayatını ve eserlerini, kaynaklarda ulaşılabildiğimiz bilgilere dayanarak verdik.

Birinci bölümde eserin adı, sebebi te’lifi ve nüshaları ile ilgili bilgileri vererek dinî kavramlar bakımından tahlilini yaptık.

İkinci bölüm ise eserin tanıtımını, nüshaların karşılaştırılmasını ve her iki nüshadan yararlanarak hazırladığımız karşılaştırmalı metni içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Manzum Ferâiz, Rûşenî, Reyyî

ABSTRACT

Master Thesis

“Reyyî’s called Kitâb-ı Rûşenî’ Islamic law in verse (ferâiz) (Text-Analysis)”

Süleyman MECEK

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of İslâmic History and Art

Turkish-İslamic Literature Program

Our thesis, the named “Reyyî’s ‘Kitâb-ı Rûşenî’ called poem ferâiz (Text-Analysis)” it is about of poem written with reference to feraiz science that be a branch of fiqh science but in the course of time that have been formed as an individual science branch and have been started to be read in madrasahes. We have tried to analyze written poem in terms of the text and content by predicating the work named Ferâizü's-Sirâciyye and by simplifying to the modern Turkish.

Our study consists of two parts. In the introduction, we told general information related to feraiz science and poem ferâizs. Subsequently, the informations have given about of the life and works of writer, based on the sources that we can attain

In the first part, it was given informations regarding of the name of work, reason of the spelling and copies, afterwards, the informations in question was analysed in terms of religious concepts

The second part contains the presentation of work, the comparison of copies and comparative text that we have prepared benefit by both copies.

Key Words: Poem Ferâiz, Rûşenî, Reyyî

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
1.FIKIH TERİMİ OLARAK FERÂİZ ve TÜRKÇE MANZUM FERÂİZLER.....	4
2.YAZARIN HAYATI.....	6
2.1. YAZARIN ADI ve MAHLASI.....	7
3. ESERLERİ.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTÂB-I RÜŞENÎ'NİN TANITIMI ve TAHLİLİ	12
1. ESERİN TANITIMI	12
1.1. ESERİN ADI	12
1.2. TE'LİF SEBEBİ	13
1.3. TE'LİF TARİHİ	14
1.4. NÜSHALARI	15
1.5. BEYİT SAYISI	15
2. KİTÂB-I RÜŞENÎ'NİN EDEBİ ÖZELLİKLERİ.....	17
2.1. VEZİN ve KÂFİYE	17

2.2. DİL ve ÜSLUBU.....	18
2.3. TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BAKIMINDAN DEĞERİ	19
3. KİTÂB-I RÛŞENÎ'NİN DÎNÎ TAHLİLİ.....	20
3.1. ALLAH (cc)	20
3.2. Hz. MUHAMMED (sav)	20
3.3. ÂYET VE HADİSLER.....	21
3.4. ESERDE ADI GEÇEN SAHÂBE VE ÂLİMLER.....	24
3.5. MEZHEPLER.....	33
3.6. ESERDE ZİKREDİLEN FERÂİZ KAVRAMLARI.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

TAHLİL	40
1.KİTÂB-I RÛŞENÎ'NİN NÜSHALARI.....	40
2.KİTÂB-I RÛŞENÎ'NİN NÜSHALARININ TANITIMI.....	41
3.KİTÂB-I RÛŞENÎ'NİN METNİNİN KURULMASINDA KULLANILAN YÖNTEM.....	43
4. KİTÂB-I RÛŞENÎ (TENKİDLİ METİN)	46
HÂZÂ KİTÂB-I RÛŞENÎ.....	46
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA.....	122

KISALTMALAR

- AÜ** : Ankara Üniversitesi
age. : adı geçen eser
agm. : adı geçen makale
A : A nüshası (Antalya tekelioğlu Kütüphanesi Süleymaniye Yazması)
B : B nüshası (Kültür ve turizm Bakanlığı Balıkesir il Halk kütüphanesi Yazması)
bk. : bakımız
b. : bin (İbn)
c : cilt
cc : Celle celâlüh
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
hızl. : Hazırlayan
H : Hicrî
Hız. : Hazreti
Ktp. : Kütüphane
M : Milâdî
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
nu. : numara
ö. : ölümü
ra : Radıyallahü anh
s. : sayfa
S. : sayı
Sav : Sallallâhü Aleyhi Vesellem
sad. : Sadelestiren
TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TTK : Türk Tarih Kurumu
terc. : tercüme
ts. : tarihsiz
vr. : varak

GİRİŞ

İslam dünyasında dinî konuların nazım halinde yazılma geleneği, genel olarak eğitim amaçlıdır. Bu gelenek, ilimlerin öğrenilmesini ve temel esaslarının kolayca ezberlenilmesini sağlamayı hedeflemiştir. Bu sebeple tefsir, kelim, akâid, gibi medreselerde okutulan derslere ait bazı mevzuların manzum olarak yazıldığını görmekteyiz. Yaygın olan bu nazım geleneği, miras taksimâtını konu edinen ferâiz ilmine de tatbik edilmiş ve manzum ferâizler kaleme alınmıştır. Manzum ferâizler hakkında bugüne kadar elimize geçen tek araştırma, Muhittin Eliaçık'ın yazmış olduğu *Denizlili Körâizâde Es'ad Efendi'nin Mir'ât-ı Ferâiz'i* isimli makalesidir. Bu makalede manzum ferâizlerle ilgili şu bilgiler mevcuttur:

Fıkhn ana konularından biri olup zamanla ayrı bir ilim dalı haline gelen ferâiz ilminde de manzum eserler yazılmıştır. Bu eserler genellikle Hanefî ulemâsından Muhammed bin Muhammed es-Secâvendî (ö.1200)'nin el-Ferâizü's-Sirâciyye ve Şafîî fakihî İbnü'l-Mütefennine er-Rahbî'nin el-Ferâizü'r-Rahbiyye adlı eserlerine dayanmışlardır. Bilhassa Secâvendî'nin bu ilimde temel başvuru kaynağı olan ve miras hukuku alanında geniş bir literatürün meydana gelmesine de vesile olan Ferâizü's-Secâvendî veya Ferâizü's-Sirâciyye adlı eserine yazılan tercüme, şerh, haşiye ve muhtasarlar hayli zengindir¹.

Makaleye konu olan *Mir'ât-ı Ferâiz* isimli eser 1890'lı yıllarda kaleme alınmıştır. Bizim çalışmış olduğumuz *Kitâb-ı Ruşenî* isimli eser ise m. 1708 tarihinde yazılmıştır. Makalede eserin, *Sirâciyye* 'yi esas olarak kaleme alındığı belirtilmiştir. Araştırmamıza konu olan *Kitâb-ı Rûşenî* isimli eserde de Secâvendî'nin *Sirâciyye* 'si esas alınmıştır. Makalede, genel olarak İslâmî ilimlerin manzum halde yazılmaya başlanması anlatılmıştır. Ferâiz ilmiyle ilgili terimlerin yalnızca isimlerinden bahsedilip, açıklaması yapılmamıştır. Bizim çalışmamızda ise manzum olarak yazılan Türkçe ferâiz metni ve metinde geçen ferâizle ilgili terimlerin açıklaması verilmiştir.

¹ Muhittin Eliaçık, "Denizlili Körâizâde Es'ad Efendi'nin Mir'ât-ı Ferâiz'i", **Diyanet İlmî Dergi**, c:XLIV, S:4, s. 123.

Ferâiz konusunu işleyen manzum bir eseri çalışmak istememizin sebebi, dinî edebiyatın fıkıhla ilgili bir yönünü ortaya koyabilmektir. Ayrıca, esaslarını Kur’ân-ı Kerim’den alan ferâiz ilmine dair manzumelerin şimdiye kadar çalışılmamış olması, bizi böyle bir çalışma yapmaya sevketti. Diğer bir sebep de kütüphane raflarında mevcut bulunan bu kıymetli yazma eserin gün yüzüne çıkarılmamış olmasıdır.

Eser üzerinde çalışmaya başlamadan önce ferâiz ilmi ile ilgili temel kavramları, Kur’ân âyetlerini ve hadisleri gözden geçirdik. Ferâiz meselelerinin hesap usüllerini anlatan eserleri, ferâiz bahislerinin anlatıldığı ve kırk hal olarak bilinen hususları mütaala ederek, bu çalışma için temel bilgileri edindikten sonra manzum ferâiz üzerinde çalışmaya başladık.

Fıkıh ilmi içerisinde değerlendirilen, fakat Hz. Peygamber (sav) zamanından beri ayrı bir ilim olarak kabul edilen Ferâiz ilmi, İslam miras hukukunu, Kur’ân-ı Kerim âyetlerini temel alarak işleyen bir ilimdir. Eserden anladığımız kadarıyla müellif eserini, öncelikle Allah’ın (cc) rızasını ve Hz. Peygamber (sav)’in sevgisini kazanmak için kaleme aldığını söylemektedir. Âyet ve hadislerle de bu amacını nazma dökmüş ve başarılı bir eser kaleme almıştır

Müslüman bilginlerin herhangi bir ilim dalına dair yazdıkları manzum eserler eğitim amaçlı olup, o ilmi öğrenmeyi ve ezberlemeyi kolaylaştırmak amacını da gözetmektedir². Medreselerde okutulan ferâiz derslerinde temel kaynak *el-Ferâizü’s-Sirâciyye* olduğu için, bu tür manzum ferâizler medrese talebelerinin derslerini kolaylaştırmak maksadıyla kaleme alınmıştır, diyebiliriz. Medreselerde ferâiz dersi okutulduğunu ise o günkü müfredat programlarından öğrenmek mümkündür. Müfredat programlarıyla ilgili bilgilerin yer aldığı şu satırlar yeterince açıklayıcıdır:

Miras ve nafaka taksimini bildiren ve fıkıh ile alâkası olan ferâizden bahseden Siracüddin Mehmed-i Secavendî’nin Siraciye isimli telifiyle bunun Seyyid Şerif-i Cürcanî tarafından yazılmış olan şerhi de medreselerde okutulurdu³.

Osmanlı medreselerinde okutulan derslerin müfredat programı hakkında en sağlıklı ve güvenilir bilgileri veren birinci derecedeki kaynak,

² Müellif, *Dürri Manzum* isimli eserinde, ezberlenmesi kolay olması için manzum halde yazdığını şu beyitte ifade eder: Nazm oluna hıfza âsân oladır // Bâ’is-i gufrân rıdvân oladır. Dürri Manzûm, Reyî Halil Konevî, vr.1, Balıkesir İl Halk Ktp., nu. 10 Hk 539.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı**, TTK Basımevi, Ankara 1965, s.30.

müdrislerin öğrencilere, en düşük pâyeli bir medreseden (20'li) en yüksek pâyeli bir medreseye (Dârülhâdîs-i Süleymaniye) yükselmeleri sırasında her bir mertebeye verdikleri "temessük" denilen belgelerdir. Öğrencilerin (Dânişmend) ders durumlarını gösteren ve bugünkü karne yerini tutan bu belgelerden günümüze ne yazık ki herhangi bir nüsha gelmemiştir.⁴ Bu belgelerden günümüze herhangi birinin ulaşamaması bizim bu müfredat programı hakkında elde edeceğimiz bilgileri sınırlandırmıştır. Fakat müelliflerin otobiyografilerinde okuyup okuttukları dersler hakkında verdikleri bilgiler, Osmanlı medreseleri ders programına ışık tutması bakımından birinci derecede değer taşımaktadır.⁵

Bu eserlerden Saçaklı-zâde diye tanınan Muhammed b.Ebî Bekir el-Mar 'aşî (ö.1145/1732-33)'nin 1128/1715-16'da telif etmiş olduğu Tertîbu'l-'ulûm'da ; hisâb, hendese, hey'et ve arûza gelince... Bunları zaman elverdikçe öğrenir. Fakat, hisâb ahkâm ilminden - özellikle ferâizden - önce öğretilmelidir.⁶

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tertîb-i 'ulûm'unda on iki babta bir öğrencinin kemâl sahibi olabilmesi için okuması gereken resmî dersler yanında resmî olmayan dersleri de almış, bu arada "cüz'ıyyât" başlığı altında riyâzî ve tabiî bilimlerden hikmet, hendese, hisâb, hey'et, coğrafya, zic, nücûm, teşrih, tıp, ferâiz, ahlâk ilimleri ile bu ilimlerde okutulan kitaplardan da bahsedilmiştir.⁷

Müellif veya müdrislerin otobiyografilerinde yazılı olan bu bilgilerden yola çıkarak medreselerde ferâiz ilminin de ayrı bir ders olarak okutulduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Fıkıh literatüründe ferâizle ilgili yazılmış olan birçok kitap bulunmaktadır. Keşfü'z-zunûn'da *İlm-i Ferâiz* başlığı altında elliye yakın eser zikredilmiştir. Bu eserler içinde en önce yazılanı, 131/748'de vefat eden Ebû Bekir Eyüp b. Ebî Nemîme Sicistânî'nin yazdığı *Ferâiz-i Eyyûbi'l-Basrî* isimli eseridir.⁸

⁴ Cevat İzgi, **Osmanlı Medreselerinde İlim** Riyazî İlimler, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, c:I, s.68.

⁵ İzgi, **age.**, s.68.

⁶ İzgi, **age.**, ss.82-83.

⁷ İzgi, **age.**, s.84.

⁸ Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-zunûn**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, c: II, s. 1246.

Medrese öğrencilerinin ferâiz ilmini kolay ezberlemeleri ve öğrenmeleri amacıyla veya bu ilmin ehemmiyetinden dolayı manzum olarak yazılan ferâizler, Arapça ve Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Bazı Türkçe manzum ferâizler de, Arapçadan tercüme edilerek yazılmıştır. İlk manzum Türkçe ferâiz çalışması hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadık; ancak, kütüphane kayıtlarından ve kataloglardan edindiğimiz bilgilere göre, Türkçe manzum ferâizlerden *Fıkıh Terimi Olarak Ferâiz ve Türkçe Manzum Ferâizler* başlığı altında, maddeler halinde bahsettik.

Reyyî'nin 'Kitâb-ı Rûşenî' İsimli Manzum Ferâizi (İnceleme-Metin) isimli çalışmamızı, bu eserin tespit edebildiğimiz iki yazma nüshası üzerinden (B nüshasını esas alarak) gerçekleştirdik. Her iki nüshada da bulunan eksiklik, fazlalık veya farklılıkları tespit ederek metindeki dinî içerikli kavramların tahlilini yaptık.

Çalışmamızda öncelikle ferâiz hakkında genel bilgiler verdik. Metnin anlaşılmasında faydalı olacağını düşünerek, metin tahliline başlamadan önce metinde geçen ferâizle ilgili kavramların anlamlarını açıklayarak hangi beyitlerde zikredildiğini yazdık ve son olarak manzum ferâiz metnini verdik.

1. FIKIH TERİMİ OLARAK FERÂİZ ve TÜRKÇE MANZUM FERÂİZLER

Ferâiz; fârîza kelimesinin çoğul halidir ve takdir etmek, açıklamak, kesmek, pay, hisse, mehir gibi anlamlara gelir. İslâm hukukunda miras hukukuna, Kur'ân-ı Kerim âyetlerine dayanarak verilmiş olan isimdir. Ölen bir kimsenin geride bıraktığı malların taksimi ile ilgili ilim dalına ilm-i ferâiz, ilmü'l-mevâris denir. İlm-i ferâiz bilen kimselere ferâzî, ferâizî, hisseleri pay eden hâkime de fârizî denir⁹.

İslam ulemâsı ferâiz ilmini öğretmeye ve öğrenmeye ayrı bir özen göstermiştir. Çünkü bu ilim hakkında Peygamberimiz (sav)'in mevcut olan hadisleri ve Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetler, ferâiz ilminin öğrenilmesi ve öğretilmesini teşvik etmektedir. Ferâiz ilmi hakkındaki âyet ve hadislere tezimizin *Tahlil* kısmında yer verilecektir.

⁹ Ali Bardakoğlu, "Ferâiz", *DİA*, İstanbul 1995, c:XII, s. 362.

Ferâiz ilminin temelleri (kaynakları); kitap (Kur'ân-ı Kerîm), sünnet, ve icma'dır (sahâbe icthatları ve ortak görüşler)¹⁰. Ana hatlarıyla ferâiz ilmi, vârislerin mirastan hangi durumlarda ne kadar hisse alacaklarını anlatan kırk hal ile özetlenmektedir. Çalışmakta olduğumuz eser de bu kırk hali misalleriyle birlikte nazma dökerek anlatmıştır. Ferâiz ilmiyle ilgili olarak burada şu bilgileri de aktarmak yerinde olacaktır:

*Ferâiz konusunda ilk eseri ashaptan Zeyd b. Sâbit'in yazması, tâbiünden Ebu'z-Zinâd'ın bu esere şerh eklemesi, Eyyûb es-Sahtiyânî, İbni Şübrûme, İbni Ebû Leyla gibi tabiîn âlimlerinin de ferâizle ilgili eser kaleme almaları bu sahada eser yazmanın fıkıh ekollerinden çok önce başladığına işarettir*¹¹.

Bu bilgilerden yola çıkarak ferâiz ilmiyle ilgili eserler, sahâbe döneminde çalışılmaya ve yazılmaya başlanmıştır, diyebiliriz. Ancak manzum ferâizlerin ilk defa ne zaman ve kim tarafından yazılmaya başlandığı hususunda kesin bir bilgi ve belgeye ulaşabilmiş değiliz. Ulaşabildiğimiz manzum Türkçe ferâizleri inceleyerek, içlerinden çalışmış olduğumuz bu eseri seçip, diğerlerini kısaca kütüphane kayıtları ile tanıtmaya çalıştık. Bu eserler:

- 1- Manzume-i Nazmü'l-Ferâiz Tercümesi** : Süleymaniye Ktp. Hasan Hüsnü Paşa'da 297.5/000426 numarada kayıtlı olup müellifi Abdullah Feyzi b. Tursun b. Murad el-Üsküdârî Tursun-zâde'dir. 86 varak olan eserde h. 1019 tarihi kayıtlıdır.
- 2- Manzum Ferâiz** : Süleymaniye Ktp. 297.56 numarada kayıtlı olup müellifi belli değildir. H. 1061 tarihi kayıtlıdır.
- 3- Manzum Ferâiz** : Süleymaniye Ktp. 297.5 numarada kayıtlıdır. Müellifi, İlmî Dede el-Mevlevî el Bağdadî olup h. 1020 tarihi kayıtlıdır.
- 4- Manzume-i Ferâiz** : Süleymaniye Ktp. 297.5 numarada kayıtlıdır. Müellifi, Âlemî Efendi'dir.
- 5- Manzum Ferâiz** : Süleymaniye Ktp. Antalya Tekelioğlu bölümünde 000817/3 numarada kayıtlıdır. Müellifi ve tarihi belli değildir.
- 6- Muhtasarul-Ferâiz** : Balıkesir İl Halk Ktp.10 Ed.88/12 numarada kayıtlı olup müellifi belli değildir.

¹⁰Vehbe Zuhaylî, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi**, Risale Yayınevi, İstanbul 1994, c:X, s. 318.

¹¹Eliaçık, **agm.**, s. 125.

7- Risâle-i Ferâiz : Çorum İl Halk Ktp. 197.56-19hk1726/9 numarada kayıtlı olan eserin müellifi belli değildir. Eser sayfalarından 61b de Ahmet Feyzi'nin vakıf mühürü bulunmaktadır. Sayfalar 21 satır olup tarih bulunmamaktadır.

Bu eserlerden başka *manzum ferâiz* başlığı altında yazılmış olan fakat kütüphane kayıtlarında, konuları fıkıh veya ferâiz değil de, diğer islâmi ilimlerle ilgili olan eserleri buraya almadık.

2. YAZARIN HAYATI

Eserin yazarı hakkında bilgi ve belgelere ulaşabilmek için birçok kaynak ve bibliyografik eser incelememize rağmen, yazar hakkında çalıştığımız eserinde ve ulaştığımız diğer üç eserinde geçen isminden başka somut bir bilgiye ulaşamamıştır. Müellifin doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bir bilgi elde edemesek de, incelediğimiz eserlerinde beyitler arasında bulunan yazılış tarihlerinden yola çıkarak bir tahminde bulunmamız mümkündür. Bu eserler arasında ilk yazdığı eser, bizim çalışmış olduğumuz *Kitâb-ı Rûşenî* olup, yazılış tarihi 1115 / 1704'dir. O dönemin eğitim sistemi düşünüldüğünde, böyle bir eseri nazma dönebilecek bilgi ve donanıma sahip olan bir kişinin otuzlu yaşlarda olması muhtemeldir. Bu durumda müellifin miladi 17. asrın ikinci yarısı ile 18. asrın ilk yarısında yaşamış olması kuvvetle muhtemeldir.

Eserlerinden anladığımız kadarıyla müellif, o dönemin eğitim sistemi içinde iyi bir tahsil görmüş; edebiyat, fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimlerden haberdar, ferâiz ilmine ve şiire vâkıf, âlim bir kişi olarak yetişmiştir. Müellifin bu durumuna dair açık ipuçları şiirlerinde görülmektedir. Çünkü manzume, didaktik amaçlı bir eser olmasına rağmen, vezin olarak hataları yok denecek kadar az, içerik olarak ferâiz ilminin bütün ayrıntılarını anlatacak kadar geniş ve kapsamlıdır. Ferâiz ilminin en nadir konularına bile temas ederek, bu meseleleri misalleri ve hesaplanmış şekilleriyle nazma dökmüştür. Bu meselelerden biri olan Ekderiyye meselesinden¹² şu beyitte bahseder:

¹²Ekderiyye mes'lesi, Ekder oğullarından bir kadının başına geldiği için bu ismi almıştır. Zuhayfî, **age.**, s.364.

352. Gerek a‘yânı ‘allâtı bularda
Sivâ Ekder yok işbâtı bu yirde

2.1. Yazarın Adı ve Mahlası

Ferâiz ilmine bu derece vâkıf olan müellif, eserde kendi mahlasından Reyyî olarak şu beyitte bahseder:

18. Bu Reyyî kuluñı hem kııl sezâver
Göre dîzâruñı bâ cümle ahyâr

Bu beyit her iki nüshada da mevcuttur fakat eserin sonlarında B nüshasında olup A nüshasında olmayan bir beyitte daha bu mahlas geçmektedir ki burada da müellif kendisi için dua talep etmektedir:

663. Du‘âsında kıılın Reyyî’sini yâd
İki ‘âlemde gönli olsun âbâd

Müellifin diğer eserlerini incelediğimiz zaman ismi ve mahlasıyla ilgili beyitlere ulaştık. Bu beyitlerden anladığımız kadarıyla müellife *Reyyî* mahlası rüyada verilmiştir ve ismi de Halil Konevî’dir. Nuru’l-Hüdâ isimli manzum akâidin şu beyitlerinde bu bilgiler mevcuttur:

33. Bu bende Konevî nâm Halilem
Tarîkı ehli sünnetde delilem

34. Virildi maḥlaşım ru’yâda Reyyî
Ki ta zâhir ola ‘aṣṣâna Reyyî

Bu beyitlerden yola çıkarak müellifin isminin Halil, mahlasının da Reyyî olduğu kanaatiyle araştırmalarımızı bu isim üzerinden yürüttük. Ancak bu isim üzerinden de yeterli bilgi elde edemedik.

Reyyî veya Re'yî isminde olan kişiler çok az sayıdadır. Sicill-i Osmanî'de bulunan isimlerden ikisi tarih itibariyle yakınlık arz etmektedir. Bu isimler:

RE'YÎ ÇELEBÎ; Sultan Süleyman hân şuarasından olan ümmî bir şâirdir¹³.

RE'YÎ ÇELEBÎ (Terzî-zâde); Yaşadığı dönemde kadılık (hakim) yapmış olup 890 (m 1572) de vefat etmiştir. Ümmî iken şiir söylediği nakledilmektedir (İstanbuldur)¹⁴.

Eseri temin ettiğimiz kütüphane kayıtlarında ise müellifin ismi Reyyî Halîl Konevî (1127/1715 de sağ) olarak geçmektedir. Bizde araştırmamızı bu isim üzerinden sürdürdük. Halil Konevî isimli bir kişi hakkında, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Tarihi Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak çalışılmış olan, *Ebû Sâid Muhammed El-Hâdimî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* adlı çalışmada şu bilgilere ulaşabildik;

*Halil b. Ahmed b. Himmet el-Konevî el-Hanefî er-Rûmî, Fakih, usulcü, mütekellim ve müfessirdir. Manisa'da yaşamış ve orada 1224/1809'da vefat etmiştir. Hâdimî bu talebesi hakkında bir vasiyet yazmıştır. Eserleri: Şerhu Müntehe's-suâl ve'l-emel, Hâşiye alâ-Tefsîr-i Beyzâvî, Hâşiye alâ-Hâşiyeti's-Seyyid, Hâşiye alâ Dîbâceti'l-akâidi'n-Nesefiyye, Hâşiyetü'l-hayâl li-şerhi'l-akâid*¹⁵.

Süleymaniye Kütüphanesi kayıtlarında 'Rûşenî' olarak kaydedilmiş isminden de bibliyografik tarama yaptık. Fakat bu şekilde de somut bilgiler elde edebilmiş değiliz.

¹³Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, Matba'a-i Âmire, İstanbul H.1308, c:II. s. 405.

¹⁴Mehmed Süreyya, *age*. s. 406.

¹⁵Mehmet Aydın, *Ebû Sâid Muhammed El-Hâdimî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara, 2006, s.49, Bu bilgilerin Süleymaniye Ktp. H. Hüsnü Paşa nu. 70'den alındığı aynı eserde dipnot olarak verilmiştir.

3. ESERLERİ

Müellife ait bu bilgilerden yola çıkarak ulaşabildiğimiz eserleri şunlardır;

1- **Kitâb-ı Rûşenî** : Bizim çalışmış olduğumuz eser.

2- **Nûru'l-Hüdâ** : Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 539/3 numarada kayıtlı olan eser, akâid-i Neseff'nin nazmen tercümesidir. Manzum akâid olan bu eserin başlığı siyah renk ile “Bismillâhirrahmânirrahîm hâzîhi risâle-i Nûri'l-Hüdâ” olarak yazılmıştır. Beyitler arasında eserin ismiyle ilgili başka bir bilgiye ulaşamadık. Eser 24 varak olup sayfa numarası yazılı değildir. Konu başlıkları kırmızı renk ile yazılmıştır. Eserin ilk beyiti:

Bihâmdi'llah virüp tavşıyye-i (?) iman
Tarîkı ehl-i sünnet kıldı ihsan

Eser 1117/1706 tarihinde tamamlanmış olup, bu tarih eserin son beyitlerinde şu şekilde nazmedilir:

Sene olmuşdı biñ yüz on yedide
Rebî' u'l-âhiriñ ilk cum'asında

3- **Dürr-i Manzûm**: Manzum ferâiz olan bu eser, bizim çalıştığımız eserden hacim olarak daha küçük olup 7 varaktan oluşur. Konu başlıkları ve kitabın başındaki Besmele, kırmızı renk ile yazılmıştır. Eser, *Mülteka'l-Ebhur*¹⁶ isimli bir kitapdan yararlanılarak yazılmıştır. İlk sayfada eserin başlığı kırmızı mürekkep ile “Hâzâ nazmü ferâiz Mülteka'l-Ebhuri'l-müsemma bi Dürr-i'l-manzum” diye yazılmıştır. Eserin ilk beyiti şöyle başlar:

Hamd aña ki farz idüp 'âlemleri
Müstehıkkı irş ider âdemleri

¹⁶ Kelime olarak denizlerin birleştiği yer anlamına gelmektedir.

Müellif eserinin ismini de ilk sayfada beyitler arasında şöyle ifade eder:

Dürr-i manzûm deyüvirdim namını
Kim okırsa göre hağ ihsânını

Bu eserde de müellif kendisinden mahlası ile bahsederek eserin son iki beyitinde okuyanlardan dua talep edip, eserin veznini açıklayarak eseri tamamlar:

Reyyî kim kıla seni hayr-ile yâd
İki ‘âlemde bula hayru’l-murâd

Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün
Nazma aldım Mülteka’l-ebhur dürin

Bu eser kütüphane kayıtlarında gösterilmemiştir. Eser, müellifin diğer eserleriyle birlikte aynı mecmuada 3. sırada (76-84 varaklar arası) yer alan yedi varaklık bir risaledir. Esere, kendi içinde 1’den 14’e kadar sayfa numarası verilmiştir. Hemen sonrasında bulunan *Ferâiz-i Cevherî* nin sayfa numaraları da 15’den devam ettiği için, kanaatimizce aynı eser zannedilerek herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Müellifin bu eserinin yazılı olduğu mecmuada sırasıyla; Kitâb-ı Rüşenî, Nûru’l-Hüdâ, Dürr-i Manzûm ve Ferâiz-i Cevherî isimli eserleri yer almaktadır.

4- **Ferâiz-i Cevherî** : Cevherî Efendi’nin Arapça olarak te’lif ettiği *Cevâhiru’l-ferâiz* veya *Cevâhiru’l-keâm mine’l-ferâiz* adlarıyla bilinen risalesinin nazmen Türkçe’ye çevirisidir. Bu eser de manzum bir ferâiz olup Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 539/4 numarada kayıtlıdır.

Eserin başlığı kırmızı renk ile “hâzâ nazmü ferâiz şihâbü’d-dîn ‘Ali bin Ebî Tâlib el-müsemma bi-ferâid” diye yazılmıştır. Eserin ismi ise beyitler arasında şöyle zikredilir:

14. Ferâiz-i Cevherî virdüm buña ad
Kim okursa bulalar hayra irşâd

Eser, beyit sayısı bakımından bizim çalışmış olduğumuz *Kitâb-ı Rûşenî* den daha azdır. *Kitâb-ı Rûşenî* de olduğu gibi meseleler, ana başlıkları ve misal başlıklarıyla birlikte yazılmıştır. Eser 15a-26b sayfaları arasındadır. Müellif, eserini bitirdiği tarihi (1127/1715) beyitler ile şöyle anlatır:

Sene biñ yüz yigirmi hem yedide
İrişdi hâtmine bu Cevherî’de

Bu beyitin akabinde eserin vezninin anlatıldığı beyit ile eser tamamlanır:

Mefâ ‘îlün mefâ ‘îlün fe ‘ûlün
Ferâiz bilmeğe cehd ile dün gün

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTÂB-I RÛŞENÎ'NİN TANITIMI ve TAHLİLİ

1. ESERİN TANITIMI

1.1. Eserin Adı

Ferâiz ilmini anlatan ve öğrenilip akılda tutulmasını kolaylaştırmak maksadıyla kaleme alınmış olan eser, klasik yazım usûlü ile yani besmele, hamdele ve salvele ile başlamıştır. İlk sayfada en üstte kitabın ismi kırmızı renk ile ‘Hâzâ Kitâb-ı Rûşenî’ şeklinde yazılmıştır. Hemen alt satırda da kırmızı mürekkep ile ‘Besmele’ yazılıdır. Eser şu beyit ile başlar:

1. Bihamdi’llah ki îrâş itdi bârî
Cinânı mü’mine küffâra nârı

Bu beyitten sonra Peygamberimize salât ve selâm beyitleri ile hadislerde, ferâiz ilminin öğrenilmesi ve öğretilmesinin tavsiye edildiğini ifade eden beyitler vardır. Akabinde eserini yazarken, ferâiz konusunda İslâm dünyasında şöhret bulmuş olan es-Secâvendî (ö.1200)’nin *el-Ferâizü’s-Sirâciyye* adlı eserinden faydalandığını şu beyit ile ifade etmiştir:

9. Sirâcüddîn ferâiz ki meşhûr
Cihân olmuşdı anuñ ile pür-nûr

Müellif eserinin kaynağını belirttikten sonra eserinin ismini de yine beyitler arasında zikredip, yazdığı eseri şu beyitlerle övmüştür:

14. Hâkuñ ‘avniyle çün buldı tamamı
Didüm pes Rûşenî ben buña nâmı

15. Çü nâmi bu kitâbuñ Rûşenîdür
Ferâiz bâğmuñ bu gülşenidür

1.2. Te'lif Sebebi

Eser, fıkıh ilminin konusu olan fakat zamanla ayrı bir ilim dalı olarak okutulan, miras taksimini konu edinen ferâiz ilmini işlemektedir. Eser edebî bir gaye ile değil de ferâiz ilmini öğretmeyi amaç edinilerek kaleme alınmıştır.

Müellif eserine Besmele, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber (sav)'e salât ile başladıktan sonra Hz. Peygamber (sav)'in ferâize dair hadislerine değinerek adeta eseri yazma sebebinin ferâiz öğrenmeğe teşvik eden bu hadisler olduğunu nazım halinde anlatmıştır:

5. Buyurmuş hem ferâiz öğreniñüz
Anı ğayra daği hem öğrediñüz
6. Ki zîrâ nışfidur 'ilmüñ dimişdür
Anı taşşîle terğîb eylemişdür
7. Ferâiz 'ilmidür bir genc-i meknûn
Oğuyup bul ecrler ğayr-ı memnûn

Müellif, eserinin umuma faydalı olacağını düşünmektedir. Bu düşüncesiyle birlikte Allah'ın (cc) rızasını kazanabilmeyi amaçladığını ve bu eseri okuyanların kendileri için hayırlı olmasını ümit ettiğini şu beyitlerde ifade etmiştir:

13. Ki nef'î şâmil ola ğaş u 'âma
Rızâ mazhar ola rabbü'l-enâma
16. Kim oğursa bula ğayru'l-merâmı
Müyesser eyle hem dârü's-selâmı

Bunlara ilave olarak ferâiz ilminin medreselerde okutulan dersler arasında olması ve akılda tutulmasının zor olması sebebiyle, medrese talebelerine kolaylık sağlaması amacı da gözetilmiştir. Çünkü müellif, *Dürri Manzum* isimli eserinde, ezberlemeyi ve akılda tutmayı kolaylaştırmak amacıyla eserini manzum olarak yazdığını şöyle ifade eder:

Nazm oluna hıfza âsân oladır
Bâ'ıs-i gufrân rıdvân oladır ¹⁷

Müellifin eserini yazma sebepleri, metinden ve diğer eserlerinden anladığımız kadarıyla bunlardır. Ayrıca ferâiz ilminin medreselerde okutulması, İslâmi ilimler içinde hakkında öğrenilmesini teşvik eden hadisler¹⁸ ve âyetler¹⁹ bulunan bir ilim olması da, eserin kaleme alınmasında diğer etkenlerdir diyebiliriz.

1.3. Te'lif Tarihi

Her iki nüshada da beyitler arasında eserin yazılış tarihinin, 1115 / 1704'de Recep ayının üçüncü Perşembesi öğle vakti olduğu şu beyitte anlatılır:

661. Olupdı biñ yüz on beş hicretiyle
Recebde penc-i şâliş zührü tekmîl

Nüshaların istinsah tarihlerine gelince; B nüshasında 1135/ 1723 tarihi, A nüshasında ise, 1119/1708 tarihi yazılıdır. Bu beyitlerden sonra kendisi için dua talep ederek eseri sonlandırır. Bu dua beyti de A nüshasında mevcut değildir.

663. Du'âsında kılm Reyyî'sini yâd
İki 'âlemde gönli olsun âbâd

¹⁷ Dürri-i Manzûm, Reyyî, vr. 1, Balıkesir İl Halk Ktp. nu.10 Hk 539.

¹⁸ "Ferâizi öğreniniz." Buhârî, Ferâiz: 2, Ebû Dâvud, Ferâiz: 1.

¹⁹ "Bu Allah (cc) tarafından bir farizadır.", **Tevbe:** 9/60.

1.4. Nüshaları

‘Kitâb-ı Rûşenî’ isimli manzum ferâizin elmizde bulunan iki nüshasından çalışmamızı tamamladık. **A** nüshası diye isimlendirdiğimiz nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu bölümünde 902 demirbaş numarada kayıtlı olan eserdir. Diğeri de çalışmamıza esas aldığımız ve **B** nüshası olarak isimlendirdiğimiz, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi’nde kayıtlı olan, 10Hk 539/2 nolu eserdir. Bu nüshalar hakkında ayrıntılı bilgiler çalışmamızın **Tahlil** kısmında verilecektir.

1.5. Beyit Sayısı

Çalışmamız neticesinde ortaya çıkan metin 665 beyitten oluşmaktadır. Her ne kadar manzumenin tamamında 665 beyit mevcut olsa da, müellif eserinin 630 beyit olduğunu şöyle ifade eder:

Çü altı yüz otuz beyitdür tamâmı
Hakka minnet rasûlüne selâmı

Eserde bulunan bu fazla beyitlerin sonradan ilave olma ihtimali kuvvetlidir; fakat hangi beyitlerin ilave olduğu tespit edilememiştir. Ayrıca B nüshasının 6. varağında kenar kayıttta bulunan beş beyit ile birlikte eser, 670 beyite ulaşmaktadır. Bu beyitler şunlardır:

- 1- Ađanuñ da yoğıse vârişi hem
Virüp ‘abde anuñ irşin yime ğam
- 2- Degildür ‘âmmenüñ kavli velîkin
Niceler zâhib oldu virdi temkîn
- 3- Gelür şerhi meşâbîhde rivâyet
Rasûlüllah zamânında dirâyet

- 4- Alup Mevlâ odı mu  tık-ıla mâli
Aña virdi Rasûl gördüñmi hâli
- 5- Nikâh gibi sebebdür irşe  illet
İki başdan dağı îcâb vuşlat

2. KİTÂB-I RÛŞENÎ'NİN EDEBİ ÖZELLİKLERİ

2.1. Vezin ve Kâfiye

Eser, aruz vezninin Hezec bahrinin *Mefâ 'îlün mefâ 'îlün fe 'ûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Eserin vezni, her iki nüshanın son beyitlerinde belirtilmiştir:

665. Mefâ 'îlün mefâ 'îlün fe 'ûlün
Ferâiz okuyup bul kenz-i meknûn

Kâfiye bakımından eserin bütün beyitleri kendi aralarında uyumlu bir kâfiye düzeniyle yazılmış olup, hemen her kâfiye türü kullanılmıştır. Kullanılan kâfiye çeşitleri ve örneklerini şöyle sıralayabiliriz.

Yarım kâfiye:

268. Olur dört altıya nısfı tevâfuğ
Urup nısfı ola on iki bayığ

Tam kâfiye :

254. Eḡalli maḡrecinden şümni zevcât
Olup bâḡî benâta hemde ceddât

Zengin kâfiye:

255. Sûdüs ceddâta vir şülşân benâta
Beşin virdüñ iki ḡaldı şebâta

Cinash kâfiye:

351. Bil imdi şübhesiz Zeyd ibn-i Şâbit
Dedeyle uḡte ḡılmaz farz şâbit

Redif:

207. Budur ‘âmma şâhâbî’nüñ sözi bil
Bizim aşhâbımız aldı özi bil

Metinde az da olsa vezin kusuru bulunmaktadır²⁰. Fakat bu kusurlar eserin bütününe gölge düşürmediği gibi, müstensihin hatası olma ihtimali de vardır. Netice itibariyle eser, vezin bakımından az kusurlu, muhtevâ açısından ise eksiksizdir.

2.2. Dil ve Üslubu

Eser, ferâiz ilmini bilen veya bu ilmin temel kavramları hakkında bilgi sahibi olan herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir üsluba sahiptir. Yazıldığı dönemin dil ve üslup özelliklerini içermekle beraber, edebi sanatlardan ve süslü ifadelerden uzak, hemen hemen okuyan herkesin anlayabileceği sade bir dil ile kaleme alınmıştır. Metinde, yazıldığı döneme ait Türkçe, Farsça ve Arapça tamlama ve kelimeler mevcuttur; fakat ağır ve anlaşılması güç sanatlı bir dil kullanılmamıştır. Kullanılan Türkçe kelimelerin çoğu günümüzde dahi anlaşılabilen kelimelerdir.

Müellif, eserin ilk beyitlerinde eserini kişiselleştirerek mana bakımından bir geline benzetmiştir. Bu mana gelinini nazma dökmeyi de, gelinin boynuna *inci dirmek* olarak tasvir etmiştir:

10. ‘Arûs-ı ma ‘nîsin eyledüm ‘ağdîn
Diledüm nazm idem lü’lü-i ‘ıçdîn

Bu beyitin akabinde Türkçeyi bir Türk elbisesi olarak düşünen müellif, bu elbiseyi mana bakımından geline benzettiği eserine giydirmiştir. Türk elbisesini giyinen bu gelinin, âşıkların gönlünde gezinip dolaşması isteğini şöyle ifade eder:

12 Libâs-ı Türkîde cevlân idiser
Dil-i ‘uşşâkîde seyrân idiser

²⁰ Gürûh-ı şânîden mîrâşa evlâ; 448. beyit, zihaf var.

2.3. Türk İslâm Edebiyatı Bakımından Değeri

Eserin konusu ferâiz ilmi olduğu için, dinî ve fikhî terminoloji başarıyla kullanılmıştır. Edebî bir gaye ile değil de eğitim amaçlı yazılmıştır. Amaç edebiyat olmamasına rağmen eser, vezin bakımından kusuru çok azdır. Kâfiye bakımından yarım, tam, zengin, cinas ve redif kâfiyelerin kullanıldığı görülür. Eseri tam manasıyla anlayabilmek için de okuyanların ferâiz ilminden haberdar olması gereklidir. Eser öğretici amaçla yazıldığından, edebî açıdan belki çok fazla bir değer taşımayabilir; ancak ilmi bir konuyu edebi bir formda oldukça başarılı bir şekilde anlattığı bir gerçektir. Ayrıca şu hususa da dikkat çekmek gerekir: Bir toplum, miras hukuku ilmi gibi hem matematik hem de hukuk birikimi gerektiren ilmî bir mevzuu, manzum halde anlatabilecek ilim adamları yetiştirebiliyorsa, o toplumun edebî kültür ve zevkinin ulaştığı seviye üzerine düşünölmelidir.

3. KİTÂB-I RÛŞENÎ'NİN DÎNÎ TAHLİLİ

3.1. Allah (cc)

Müslüman âlimler, yazmış oldukları eserlerinde kâinatın yaratıcısı olan Allah (cc)'tan ve Hz. Muhammed (sav)'den mutlaka bahsetmişlerdir. *Lafzatullah* olarak bilinen 'Allah' lafzı hemen bütün müslüman âlimlerin eserlerinin baş tacı olmuştur. Besmele ile başlanılan eserin ilk beyitinde de, Allah (cc)'tan, O'nun isimlerinden olan "Bârî" ismiyle şöyle bahseder:

Bîhamdi'llah ki îrâş itdi bârî
Cinânı mü'mine küffâra nârı

Müellif, bu beyitin ilk mısrasında Allah'a hamd ederek eserine başlamıştır. İkinci mısrasında ise Cenâb-ı Allah'ın cennetleri mü'minler için cehennemleri de kâfirler için yarattığından bahsederek, ahiret inancına temas etmiştir. Eser, iman esaslarından olan bu iki noktaya değindikten sonra Hz.Peygamber (sav)'e salât ve selâm ile devam eder ve hadis-i şeriflerden beyitlere alıntı yaparak esas metne geçilir.

3.2. Hz. Muhammed (sav)

Hz. Peygamber'den beyitler arasında bizzat ismiyle değil de *Fahr-ı âlem*, *hayr-ı âdem* şeklinde onun sıfatları zikredilerek şöyle bahsedilmiştir:

3. Pes andan şöñra bil kim faħr-ı 'âlem
Ĥadîşinde buyurmuş kim bir âdem
8. Dimiş hem daħi oldur ĥayr-ı âdem
Anuñ nef'in göreler ĥalk-ı 'âlem

Hz. Peygamber'in söylediği hadislere telmihte bulunan müellif, eserini Hz. Peygamber'in hadislerindeki övgüye mazhar olabilmeyi amaçlayarak yazmıştır. Eserin ikinci beyitinde Hz. Peygamber'den *rasûl* olarak bahsetmekte, O'na ve ashabına salât ve selâm getirmektedir:

Şalât-ile selâm olsun devâmı
Rasûle âl ü aşhâba tamâmı

Peygamberimizi *Rasûlu'llâh* diye zikreder ve O'nun ferâiz meseleleriyle ilgili bazı sözlerine de telmihte bulunur:

96. Rasûlu'llâh dimüşdür kim vilâda
Neseb gibi olupdur luğme (?) ol da

Hz. Peygamber'in hadislerinin ve âyetlerin nazmedildiği beyitler, **Âyet ve Hadisler** kısmında zikredilecektir.

3.3. Âyet ve Hadisler

Müslüman ilim adamları yazmış oldukları tüm eserlerinde öncelikle Allah'ın (cc) ve Hz.Peygamber (sav)'in rızasını kazanmayı hedeflemişler ve eserlerinde hadis ve âyetlere gönderme yapmışlardır. Ferâiz ilmi, İslâmî ilimler içinde en önemlilerinden biri olup kural ve esasları başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere hadis-i şerîfler ve icmâ-ı ümmet dediğimiz fakihlerin ortak görüşüyle sabit olan bir ilimdir.

Fıkıh ilminin bu bahsine Ferâiz denilmesinin birinci sebebi, ismini Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde bulmamızdır: *"Bu Allah (cc) tarafından bir farizadır"*²¹ âyet-i kerimesi ve Hz. Peygamber'in *'Ferâizi öğreniniz'*²² anlamındaki hadis-i şerifleri de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bu ilim hakkında Hz. Peygamber (sav)'in birçok sözü ve çözüme kavuşturduğu birçok ferâiz meselesi de bulunmaktadır.

²¹Tevbe: 9/60.

²²İbrahim Canan, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, Akçağ Yayınevi, İstanbul 1993, c:XVII, s.356.

Eserde ferâiz ile ilgili Kur'ân âyetlerine ilerleyen beyitlerde işaret edilmiştir fakat öncelikle Hz. Peygamber (sav)'in ferâiz ilmine verdiği ehemmiyeti şu beyitlerde ifade etmiştir:

3. Pes andan şoñra bil kim faħr-ı 'âlem
Hadîşinde buyurmuş kim bir âdem
4. Naşîbin vârişüñ cehlîle añsa
Cinânda Hağ derecesinde añsa

Bu beyitlerin akabinde Hz. Peygamber (sav)'in “*Ya Ebâ Hüreyre, Ferâiz (ilmin)i öğreniniz ve öğretiniz. Çünkü ferâiz, ilmin yarısıdır ve bu ilim unutulur. Ümmetinden çekilip çıkarılacak ilk şey bu ilimdir.*”²³ hadisinden iktibas yapılarak, ferâiz'in öğrenilmesi gerektiği şöyle ifade edilir:

5. Buyurmuş hem ferâiz öğreniñüz
Anı ğayra daħi hem öğrediñüz

Hz. Peygamber (sav)'in ferâiz ilmine önem verdiğini ve *Ey Ebu Hureyre, ferâiz ilmini öğrenin ve öğretin. Çünkü o, ilmin yarısıdır. O unutulmuş bir ilimdir ve o ümmetinden çekilip alınacak ilk ilimdir*²⁴ hadisine işaret edilerek ferâiz'in, ilmin yarısı olduğu şöyle anlatılır:

6. Ki zîrâ nışfıdur 'ilmüñ dimişdür
Anı taħşîle terĝîb eylemişdür

Ferâiz ilmi ve ehemmiyetine Hz. Peygamber (sav)'in sözleriyle işaret ettikten sonra Kur'ân-ı Kerim âyetlerine telmihte bulunarak, bu ilmin esaslarının bizzat Cenâb-ı Allah tarafından Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiğini şu beyitlerle anlatmıştır:

²³Haydar Hatipoğlu (Tercüme ve Şerheden), **Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi**, c:IV, s.405.

²⁴Canan, **age.**, c:XVII, s.356.

25. Kitâb-u'llahda farzlar altı oldu
Nısf nısfı rub^c nısfı şümündi

Sülüşân nısf-ı sülüş nısfı sūdüs
Bulara müsteḥaḳ on iki dūrûs

Ricalden dört eb ced aḳ li üm zevc
Nisâdan sekiz oldu bunlara fevc

28. Kızıyla oḳlı kız ı ümm-i cedde
Vucûhden kız ḳarındaş ile zevce

Bu beyitlerle ferâiz ilminin esaslarının Kur'ân-ı Kerim âyetlerinde anlatıldığına dikkat çekilmiştir. Bütün hak sahiplerine ne kadar hisse verilmesi gerektiğinin ve bunların neler olduğunun Kur'ân-ı Kerim'de anlatıldığı ifade edilmiştir.

Bu hisseler ve Kur'ân-ı Kerim'de bulunan âyetler şunlardır:

Nısf (yarım) hisseye ait delil; *“kız bir tek ise o zaman (bunun) yarısıdır. Zevcelerinizin çocuğu yoksa terikesinin yarısı sizindir”*²⁵ âyetidir.

Rubu^c (dörtte bir) hisseye ait delil; *“Eğer onların (zewcelerin) çocuğu varsa size terikesinden (düűecek hisse) dörtte birdir. Şayet çocuğunuz yoksa bıraktığınızdan dörtte biri onların (zewcelerinizin) dir”*²⁶.

Sümün (sekizde bir) hissenin delili; *“Eğer çocuğunuz varsa, terikenizden sekizde biri yine onlarıdır”*²⁷.

Sülüşân (üçte iki) hissenin delili; *“Eğer kız kardeş iki (ve daha ziyade) ise oḳlan kardeşinin bıraktığının üçte ikisi(ni alırlar)”*²⁸.

Sülüs (üçte bir) hisseye ait delil; *“Çocuğu olmayıp da ona ana ve babası mirasçı olduysa üçte biri anasıdır”*²⁹.

²⁵ Nisa, 4/11-12.

²⁶ Nisa, 4/12.

²⁷ Nisa, 4/12.

²⁸ Nisa, 4/176.

²⁹ Nisa, 4/176.

Südüs (altıda bir) hisseye ait delil; “Ölenin çocuğu varsa ana babadan her birine terikenin altıda biri vardır”³⁰ mealindeki âyetlere, yukarıda zikredilen beyitler ile işaret edilmiştir.

Müellif, ferâiz ilmiyle ilgili âyet ve hadislere bu şekilde değindikten sonra ferâiz meselelerinin tamamını ihtiva eden kırk hali, bölüm bölüm ve ayrı başlıklar halinde nazma dökmüştür.

3.4. Eserde Adı Geçen Sahâbe ve Âlimler

Eserde fıkıh ilminin bir dalı olan ferâiz ilmi anlatıldığı için, fakihlerin görüşlerine, ittifak veya ihtilaflarına da yer verilmiştir. Bu isimlere veya mezheplere ait görüşlere hakim olan müellif, bunları ustalık ve maharetle nazmederek anlatmıştır. Metinde ismi geçen sahâbe ve fakihler şunlardır:

EBÛ BEKİR : İlk Müslümanlardan olup, esas ismi Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Kuhâfe Osmân b. Âmir el-Kureşî et-Teymî'dir (ö. 13 / 634). Fîl Vak'ası'ndan üç yıl kadar sonra Mekke'de doğan Ebû Bekir, Hz. Muhammed'in vefatından sonra seçilen ilk halifedir. Annesi Ümmü'l-Hayr Selmâ bint Sahr, Mekke döneminde Hz. Peygamber'in Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın evinde bulunduğu sırada İslâmiyet'i kabul etti. Babası Ebû Kuhâfe, Mekke fethinden (8/630) hemen sonra oğlu Ebû Bekir'in aracılığıyla müslüman oldu. İlk Müslümanlardan olan Hz. Ebû Bekir, Kur'an-ı Kerîm'i, Rasûl-i Ekrem'in söz ve hareketlerini en iyi ve en süratli şekilde anlama kabiliyetine sahipti. Kur'an ve Sünnet'i çok iyi bildiği için Ebû Bekir'e “şeyhülislâm” denilmiştir. Bazı fakih sahâbîler, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in ittifak ettikleri hususları diğer sahâbîlerin görüşlerine tercih etmişlerdir. İki arasında ihtilaf olduğu zaman ise Hz. Ebû Bekir'in görüşünü tercih etmişlerdir. İslâmî Türk edebiyatının daha çok dinî-tasavvufi mahsullerinde Hz. Ebû Bekir'in şahsiyetiyle ilgili bazı motif ve imajlara rastlamak mümkündür. Ayrıca az sayıda müstakil mensur eserde onun hayatı ve faziletleri anlatılmıştır³¹.

³⁰ Nisa, 4/11.

³¹ Mustafa Fayda, “Ebû Bekir”, **DİA**, İstanbul 1994, c:X, ss.101-108.

Hız. Ebû Bekir, eserde vezin zarureti sebebiyle *Bû Bekr* olarak ifade edilmiştir. Ferâiz meselelerinden, dede ile birlikte miras alamayacak kardeşler bahsinde bu hususla ilgili sözünden dolayı eserde zikredilmektedir:

281 Dedi Bû Bekr aña tâbi^c şahâbe
Ki olmaz cedd-ile hergiz izâfe

ABDULLAH b. MES'ÛD : İlk müslümanlardan ve aşere-i mübeşşere'den olan Abdullah b. Mes'ud, Kûfe tefsir ve fıkıh mekteplerinin kurucusudur. Esas ismi Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb el-Hüzeli'dir (ö. 32 / 652-53). Babası, Abdullah b. Hâris b. Zühre'nin halîfi (yeminli, muâhid) idi. Bu sebeple o da Benî Zühre'nin halîfi olarak tanınmıştır. Kaynakların belirttiğine göre İbn Mes'ud dışında, görüş ve fetvaları talebeleri tarafından yazıya geçirilmiş başka sahâbî bulunmamaktadır³². Ferâiz meselelerinden *hacb* (hac; sözlükte men etmek anlamına gelip, miras hukukunda daha yakın bir akrabanın, uzak akrabayı miras almaktan mahrum bırakmasıdır) ile ilgili olan fetvası sebebiyle İbn-i Mes'ûd'dan eserde şu şekilde bahsedilir:

127 Bu mezhebde düşmez mahrum olan
Düşürür İbn-i Mes'ûd hacbi noşân

ZEYD İBN-İ SÂBİT: Künyesi Ebû Saîd olan Zeyd, Neccâr Oğulları kabilesinden olup Ensârın önde gelenlerinden (ö.45/665). Hız. Muhammed (sav) Medine'ye hicret ettiği esnada Zeyd on bir yaşında bir çocuktur. Hız. Muhammed'in (sav) yanında yetişen Zeyd, Kur'ân-ı Kerîm'i ezbere bilirdi. Hız. Peygamber'in vahiy ve sır kâtibiydi. Ferâiz ilmini çok iyi bilen Zeyd, Hız. Ömer ve Osman devirlerinde birçok mesele hakkında hüküm ve fetvâ vermiştir³³. Ferâiz ilmi hakkında ilk eseri Zeyd'in yazmış olması³⁴ sebebiyle eserde ismi geçmektedir. Ferâiz meselelerinden *Redd* bahsinde (vârislerin az mal miktarının çok olması), malın geri kalan kısmıyla ilgili fetvası belirtilirken ismi zikredilir:

³² İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ûd", *DİA*, İstanbul 1988, c: I, ss.114-117.

³³ Osman Keskiöğlü, *Fakîh Sahâbîler ve Mezheb İmamları*, Ankara1972, ss.44-49.

³⁴ Ali Bardakoğu, "Ferâiz", *DİA*, İstanbul 1995, c: XII, ss.362-363.

208 Veli Zeyd ibn-i Şâbit ol dimişdür
O beytü'l-mâle şöñünü kıomışdur

ABDULLAH b. ABBAS b. ABDÜLMUTTALİB : Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olup, esas adı Ebü'l-Abbâs Abdullah b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî'dir (ö. 68 / 687-88). Tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivayet edenler arasında yer alan bir sahâbîdir. İbn Abbas diye meşhur olan Abdullah, hicretten üç yıl kadar önce, müslümanlar Kureyş'in ablukası altındayken Mekke'de doğdu. Annesi, Hz. Hatice'den hemen sonra müslüman olan Ümmü'l-Fazl Lübâbe'dir. Abdullah b. Abbas fıkıh ilminde de önemli bir yere sahiptir. "Abâdile" diye bilinen dört Abdullah'tan biri sıfatıyla devrinde Mekke'nin fıkıh otoritesi kabul edilmiştir ve fetvalarının çokluğuyla meşhurdur. Özellikle İslâm miras hukuku (ferâiz) alanındaki fetvaları müracaat kaynağı olmuştur³⁵. Ferâiz meselelerinin birçoğu ondan rivayet edildiği için, eserde ismi şu beyitte zikredilmiştir:

548 Didi Şa' bî vü kıavl-i ibn-i 'Abbâs
Nizâ'la nışf ala hâline kıyâs

ŞA'BÎ : Tâbiunun önde gelen âlimlerinden olup esas ismi Ebû Amr Âmir b. Şerâhil b. Abd el Hemdânî eş-Şa'bî'dir (103/722). Birçok sahâbî ile görüşmüş ve Hz. Ali'nin arkasında namaz kılmıştır. Beş yüz kadar sahâbiyle görüştüğünü kendisi söylemektedir. Birçok âlimden hadis ve fikhî meseleleri rivayet etti ve ondan da Hammâd (Ebû Hanîfe'nin hocası), İbn Avn, Ebû Hanîfe gibi âlimler rivayette bulundu. Kûfe'de büyük bir ders halkası vardı ve Kûfe'de vefat etti. Fıkıhçı olması ve birçok sahâbî ile görüşmesi sebebiyle eserde rivayet ettiği bazı hususlara temas edilerek zikredilmiştir³⁶. Eserde hunsaya mirastan verilecek hisse bahsinde, Şa'bî'nin rivayetine şu beyitte yer verilmiştir:

548 Didi Şa' bî vü kıavl-i ibn-i 'Abbâs
Nizâ'la nışf ala hâline kıyâs

³⁵ İsmail L.Çakan-Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib", **DİA**, İstanbul 1988, c: I, ss.76-79.

³⁶ Ahmet Özel, **Hanefi Fıkıh Âlimleri**, TDV, Ankara 1990, s.15.

HAMMÂD b. EBÛ SÛLEYMAN : Ebû Hanîfe'nin hocası ve zamanının Kûfe fakihî olan Hammâd'ın babası aslen İsfahan'ın Bürhuvâr nahiyesinden olup rivayete göre İsfahan melikinın oğludur. Esas ismi Ebû İsmâil Hammâd b. Ebî Süleyman Müslim b. Yezîd el-İsfahânî el-Kûffî'dir (ö. 120/738). İyi bir tahsil görmesi için babası tarafından Kûfe Mescidi'nde hadis ve fıkıh okutan İbrâhim en-Nehaî'nin yanına verildi. Hadis ilmini asıaptan Enes b. Mâlik, tâbiînden de Hasan-ı Basrî gibi hocalardan öğrenen Hammâd, tâbiîn neslinin son halkasında yer almıştır. Hocası İbrâhim en-Nehaî'nin ölümünden sonra (96/714) Kûfe bölgesi ilim muhitinin ortak kabulü ile Kûfe Mescidi'nde ilim halkasının başına ve fetva makamına geçerek ömrünün sonuna kadar yirmi dört yıl fıkıh okuttu. Birçok öğrencisi arasında en tanınanı derslerine on sekiz yıl devam eden Ebû Hanîfe'dir³⁷. Şiir metninde vezin zarureti sebebiyle tam ismi değil de, *Bû Süleyman* olarak geçmektedir. *Ebû Süleyman* isimli başka şahıslar da vardır; ancak bahsedilen kişinin, Ebû Hanîfe'nin de hocası olması sebebiyle, Hammâd'ın olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Eserde zevi'l-erhâm'ın mertebelerinin anlatıldığı bahiste ismi şöyle zikredilir:

392 Dimişdür Bû Süleymân bir rivâyet
Muhammed bin Hâsen'dendür dirâyet

İMÂM EBÛ HANÎFE : İslâm'da hukukî düşüncenin ve ictihad anlayışının gelişmesinde önemli payı olup daha çok Ebû Hanîfe veya İmâm-ı Âzam diye şöhret bulan Ebû Hanîfe'nin esas ismi Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh'dır (ö. 150 / 767). Ebû Hanîfe onun künyesi olarak zikrediliyorsa da Hanîfe adında bir kızının, hatta oğlu Hammâd'dan başka çocuğunun olmadığı bilinmektedir. Bu şekilde anılması, Irak'lılar arasında **hanîfe** denilen bir tür divit veya yazı hokkasını devamlı yanında taşıması veya **hanîf** kelimesinin sözlük anlamından hareketle haktan ve istikametten ayrılmayan bir kimse olmasıyla izah edilebilir. Bu durumda "Ebû Hanîfe" yi gerçek anlamda değil bir lakap ve sıfat olarak kabul etmek gerekir.

³⁷ M. Özgü Aras, "Hammâd b. Ebû Süleyman", **DİA**, İstanbul 1997, c:XV, ss.484-486.

Ebû Hanîfe 80/699 yılında Kûfe’de, ticaretle uğraşan varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Kendisi de ilim öğrenmeye başlamadan önce kumaş tüccarlığı yapmıştır³⁸. Eserin birçok yerinde, muhtevaya uygun olarak ismi veya fetvaları zikredilmektedir. Bunlardan en belirgin olan beyitler, *zevi’l-erhâm* (mirasta belirli hissesi olmayan akrabalar, kızların çocukları gibi) ve *hamile olan kadının* mirastaki durumlarıyla ilgili olanlarıdır:

393 İmâm A‘zam’dan eyler ol da anı
Yağîndür bu şunûfdan şımf-ı şânî

617 ‘Alâ kavli’l-İmâm Ebû Hanîfe
Odur zâhib çü bu kavli-i münîfe

LEYS b. SA’D : Mutlak müctehid ve muhaddis olan Leys’in esas ismi Ebû’l-Hârise el-Leys b. Sa’d b. Abdirrahmân el-Fehmî’dir (ö. 175/791). Hicri 94’te (Mayıs 713), aşağı Mısır’da Kahire yakınlarındaki Kalyûbiye vilâyetine bağlı Tûh ilçesinin Karkaşende (Kalkaşende) köyünde dünyaya geldi. Döneminde hadis ve fıkıh alanında Mısır halkının imamı kabul edilen Leys, 14 Şâban 175 (16 Aralık 791) tarihinde vefat etti. Cenaze namazını Mısır valisi Mûsâ b. Îsâ el-Hâşimî kıldırdı ve Kahire’nin güneyinde Karâfetüsuğrâ’ya defnedildi³⁹. Hamile kadının mirastaki durumunu anlatan beyitlerde, İmam-ı Muhammed’in bu husustaki fetvasını Leys’ten öğrendiğini şu beyitte anlatır:

581 Üç oğlanuñ naşîbin kor Muhammed
Buña râvî olupdur Leys ibn Sa‘d

EBÛ YÛSUF : Ebû Hanîfe’nin önde gelen talebelerinden olan Ebû Yûsuf’un esas adı Ebû Yûsuf Ya‘kub b. İbrâhim b. Habîb b. Sa‘d el-Kûffî’dir (ö. 182 / 798). Mutlak müctehid, hukukçu ve “kâdilkudât”lık makamına gelen ilk kişi olup, İslâm yargı tarihinin ilk kâdilkudâtı unvanını almıştır. 113/731 yılında Kûfe’de doğmuş ve daha çok künyesiyle meşhur olmuştur.

³⁸ Mustafa Uzunpostalcı, “İmâm Ebû Hanîfe”, **DİA**, İstanbul 1994, c:X, ss.131-145.

³⁹ Şükrü Özen, “Leys B. Sa’d”, **DİA**, Ankara 2003, c: XXVII, ss.164-168.

Ebû Yûsuf Kûfe'de çok sayıda âlimden ders aldı. En önemli hocası Ebû Hanîfe olmakla birlikte, İbn Ebû Leylâ, Ebû İshak eş-Şeybânî, Süleyman et-Temîmî, A'meş, Hişâm b. Urve, Muhammed b. Yesâr, Hasan b. Dînâr ve İsmâil b. Ümeyye gibi âlimlerin de onun yetişmesinde önemli payları vardır. Hocası Ebû Hanîfe'nin vefatından sonra (150 / 767) kadılık görevine başlayıncaya kadar yaklaşık on beş yıl süre ile Ebû Yûsuf'un ne iş ile meşgul olduğu tam olarak bilinmemektedir⁴⁰. Eserde vezin zarureti sebebiyle *Bû Yûsuf* olarak da zikredilmiştir. Birçok hususta Ebû Yûsuf'un görüşlerine yer verildiği için ismi geçmektedir. Hamile kadının mirastaki hallerinin anlatıldığı esnada Ebû Yûsuf'un görüşü şöyle ifade edilmiştir:

- 582 İki oğlan naşîbi bir rivâyet
Bû Yûsûf'dan daği oldı dirâyet
- 78 Cihet birdür veyâ ekşer bularda
Ebû Yûsûf beden görür nazarda

HASAN b. ZİYÂD : Esas ismi Ebû Alî el-Hasen b. Ziyâd el-Ensârî el-Kûfî el-Lü'lûî'dir (ö. 204/819). Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebelerinden olup müctehid olan Ziyâd'ın doğum tarihi hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi olmamakla birlikte bazı araştırmacılar 116/734 yılı dolaylarında dünyaya geldiğini söylemektedirler. Babası inci ticareti yaptığı için Lü'lûî nisbesiyle anılır. Aslen Kûfeli olup daha sonra Bağdat'a yerleşen Ziyâd'ın yetiştirdiği çok sayıda talebe arasında Muhammed b.Şücâ' es-Selcî, İbn Semâa gibi âlimler sayılabilir⁴¹. Eserde ferâiz meselelerinden *zevî'l-erham* ile ilgili başlık altında, Ziyâd'ın İmam-ı Âzam'dan naklettiği rivâyeti vesilesiyle şu beyitte ismi zikredilir:

- 396 Ebû Yûsûf Hasan ibn-i Ziyâd hem
Rivâyet itdiler ez-İmâm A'zam

⁴⁰ Salim Ögüt, "Ebû Yûsuf", **DİA**, İstanbul 1994, c:X, ss.260-265.

⁴¹ Beşir Gözübenli, "Hasan b. Ziyâd", **DİA**, İstanbul 1997, c:XVI, ss.361-362.

HİŞÂM b. UBEYDULLAH : İslam tarihinde Hişâm isminde birçok şahıs mevcuttur. Bu şahıslar arasında fakih olması sebebiyle, eserde zikredilen *Hişâm*'ın, Hişâm b. Ubeydullâh olması ihtimali kuvvetlidir. Hanefî fakihi ve muhaddis olup esas adı Hişâm b. Ubeydillâh er-Râzî'dir (ö. 221 / 836). Babasının adı bazı kaynaklarda Abdullah şeklinde geçmektedir. Sem'ânî, Hişâm'ı ehl-i bid'atın karşıtı olarak Sünnî nisbesiyle anılanlar arasında saydığı gibi, Rey köylerinden Sin'e nisbetle Sinnî diye anıldığını da belirtmiştir. Hişâm, fıkıh ilmini Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den öğrendi. Şeybânî'nin onun Rey'deki evinde vefat etmiş olması, talebesiyle olan yakınlık derecesini göstermektedir⁴². Eserde, hamile kadının karnındaki çocuğa mirastan ayrılacak hisse ile ilgili hususun anlatıldığı esnada şu beyitte ismi geçmektedir:

583 Bunı râvî Hişâm oldı didiler
 Vü Haşşâf'dan rivâyet eylediler

İBN SEMÂA: Hanefî fukasından olup aynı zamanda muhaddis olan Semâa'nın esas ismi Ebû Abdillâh Muhammed b. Semâa b. Ubeydillâh et-Temîmî el-Kûfî'dir (ö. 233/848). Temîm kabilesinin Dârim koluna mensup olan Semâa, 130/747-48 yılında doğmuştur. Fıkıh ilmini, Hanefî mezhebinin meşhur imamları Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed (eş-Şeybânî)'den öğrenmiş, Leys b. Sa'd, Müseyyeb b. Şerîk, Ya'lâ b. Hâlid er-Râzî gibi muhaddislerden de hadis rivayet etmiştir. Mezhepte müctehid olan Semâa, Irak'ta Hanefî fikhının otoritelerindedir. Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den bazı eserler de rivayet emiştir⁴³. Şiir metninde ismi *ibn-i Sümâ'a* olarak geçmektedir. *Zevi'l-erhâm* (uzak akrabalar)'ın anlatıldığı beyitlerde, İmâm-ı Âzam'dan gelen bir rivayetten bahsedilmesi vesilesiyle ismi zikredilir:

397 Daği ibn-i Sümâ'a ez-Muhammed
 İmâm A'zam'dan itdi ol rivâyet

⁴² Mehmet Erdoğan, "Hişâm B. Ubeydullah", **DİA**, İstanbul 1998, c:XVIII, s.155.

⁴³ Cengiz Kallek, "İbn Semâa", **DİA**, İstanbul 1999, c:XX, ss.314-315.

HASSÂF: Hanefî âlimlerinden olan Hassâf'ın esas adı Ebû Bekr Ahmed b.Ömer (Amr) b. Müheyr el-Hassâf eş-Şeybânî'dir (ö. 261/875). Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ayakkabıcılık yaparak geçimini sağladığı için "Hassâf" lakabıyla anılmıştır. Hassâf, mezhep fihhına dair genel kitaplar yerine fihhın belli konularıyla ilgili eserler kaleme almış, kendi sahalarında ilk eserler arasında yer alan bu çalışmalarıyla Hanefî literatürünün oluşmasında büyük katkısı olmuştur⁴⁴. Müctehid olan Hassâf'ın ferâizle ilgili rivayetleri vesilesiyle ismi şu beyitte geçmektedir:

583 Bunı râvî Hişâm oldı didiler
 Vü Haşşâf'dan rivâyet eylediler

İMÂMEYN: Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe'nin iki talebesi için kullanılan bir tabirdir. Sözlükte "iki imam" anlamına gelen "İmâmeyn" (İmâmân), Hanefî literatüründe Ebû Hanîfe'nin talebeleri Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî hakkında kullanılmıştır. Mezhep fihhının teşekkül ve tedvininde büyük rol oynayan bu iki âlim hocalarıyla birlikte mezhebin imamları olarak anılmaktadırlar⁴⁵. Eserde dedenin halleriyle ilgili ferâiz bahsinde şöyle zikredilir:

280 Eger cedd kısmetin bilmek dilerseñ
 İmâmeyn kavlidür anı kılarσαñ

BÜSTÎ : Horasanlı mutasavvıflardan olan Büstî'nin esas ismi Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Büstî'dir (ö. 470/1077'den sonra). Nişâbur yakınlarındaki Büst'te (Büş) doğduğu için bu şekilde anılmıştır. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur⁴⁶. Eserde ismi geçen Ali Büstî'nin, bu kişi olduğundan emin değiliz; fakat Büstî isminde başka bir şahsa da ulaşamadık. Eserde *zevi'l-erhâm*'ın açıklandığı beyitler arasında ismi şöyle zikredilir:

⁴⁴ Abdülvehhab Öztürk, "Hassâf", **DİA**, İstanbul 1997, c:XVI, s.395.

⁴⁵ Salim Ögüt, "İmâmeyn", **DİA**, İstanbul 2000, c:XXII, s.207.

⁴⁶ Nasrullah Pürcevâdî, "Büstî", **DİA**, İstanbul 1992, c:VI, ss.495-496.

451 Buña kâil degildür cevz-i cânı
Aña tâbi    Alî Büstî cânı

İSÂ b. SEHL : Mâlikî fıkıh âlimi ve kadı olan Sehl'in asıl adı Ebü'l-Asbağ İsa b. Sehl Abdullah el-Esedî el-Ceyyânî el-Endelüsî'dir (ö. 486/1093). Aslen Ceyyânlı olup Kurtuba'da yetişti. Fıkıh alanında derin bilgi sahibi olan Sehl, özellikle yeni ortaya çıkan meseleler ve bunların çözümü konusunda bilgi sahibiydi⁴⁷. *Sehl* isminden hareketle ve fakih olması sebebiyle metinde geçen şahsın İsa b. Selh olması ihtimali kuvvetlidir. Ayrıca Sehl'in zikredildiği beytin ikinci mısrasında isimleri geçen Bû Fazl ve  İsâ Başrî hakkında somut bir bilgiye ulaşamadık. Şiirde *zevi'l-erhâm*'ın sınıflarının anlatıldığı esnada *Bû Sehl-i Farzî* olarak ismi geçmektedir:

450. Bu kavlün kâili Bû Sehl-i Farzî
Daği Bû Fazl ü ibn  İsâ[-yî] Başrî

⁴⁵¹ cânı B : hem ecâmı A

⁴⁷ Ahmet Özel, "İsâ b. Sehl", **DİA**, İstanbul 2000, c:XXII, ss.485-486.

3.5. Mezhepler

Dinî eserlerde eğer fıkıh ile ilgi bir konuya temas ediliyorsa, bunun neticesinde dört mezhebe ve görüşlerine de bir şekilde değinilir. Ferâiz ilmini konu edinen bu manzumede de mezhepler arasındaki görüş ayrılıkları ve imamlar arasındaki ittifak veya ihtilaflar nazma dökülerek anlatılmıştır. Bu mezheplerden Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinin görüşleri nazma dökülmüş Hanbelî mezhebinden bahsedilmemiştir. Ayrıca mezhepler arasındaki görüş ayrılıklarını anlatırken hangi görüşün daha üstün olduğu da belirtilmiştir.

209. Olupdur Şâfiî Mâlik bunı hem
Çü olmadı Hanefiler yime gam
283. Buñadur bil Hanîfe kavlı-i fetvâ
Mezâhibden budur cümleden ekvâ
284. Velî Zeyd ibn-i Şâbit bil dimişdür
İmâmeyn Şâfiî Mâlik de işdür

3.6. Eserde Zikredilen Ferâiz kavramları

Zevi'l-Erḥâm : Mirasta belirlenmiş bir hisseye sahip olmayan ve tek başına bulunduğu zaman malın tamamını alacak şekilde asabe olamayan her akrabadır. Mesela: kızların çocukları, kız kardeşlerin çocukları ve erkek kardeşlerin çocukları gibi⁴⁸.

23. Zevi'l erḥâmı daḥi mevle'l-muvâlât
Muḳarrun leh vü muşa leh cemâ'at
379. Zevi'l-erḥâmüñ aḥvâlini diñle
Kime dirler zevi'l-erḥâm añla

⁴⁸ Prof. Dr. Vehbe Zuhaylî, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi**, Risale Yayınevi, İstanbul 1994, c:X, s.425.

Mevle'l-muvâlât : İki kişinin karşılıklı olarak birbirlerine vâris olmak üzere anlaşma yapmalarıdır. Bu anlaşmanın temel şartı ise, anlaşmayı yapan kişilerden birinin hata ile bir başka kişiyi öldürmesi durumunda, diğeri cinayeti işleyenin diyetini ödemeyi kabul edecektir. Bunun neticesinde de bu iki kişiden, sonra ölen önce ölen kişiye vâris olacaktır. (Nesebi meçhul iki kişiden her biri diğ erinden doğabilecek hata ile öldürme cinayetinin diyetini ödemeyi üzerine almak ve sonra ölenin önce ölene vâris olmak şartı ile aralarında akid yapmalarıdır⁴⁹.) Bu akdi kabul edene Mevlâ el-muvâlât (dostluk ve yardımlaşma efendisi) denilir.

23. Zevi'l erhâmı daği mevle'l-muvâlât
Muğarrun leh vü muşa leh cemâ'at

Şulbiyye : İslâm mîrâs hukûkunda bir kimsenin öz kız evlâdı.

43. Sûdüsdür vâhıde şulbiyye ile
İkiyse anlar buları sâkııt eyle

Benü'l-a'yân: Ana-baba bir olan erkek ve kız kardeşler.⁵⁰

Benü'l- 'allât : Yalnız babaları bir olan erkek ve kız kardeşler.⁵¹

Benü'l-ağyâf : Ana bir olan erkek ve kız kardeşler⁵².

64. Benü'l-a'yânda varsa er qarındaş
Benü'l- 'allât düşer hem ey qarındaş

Aşabe : Tek başına vâris olduğu zaman terekenin (mirasın) tamamını veya farz sahiplerinden (mirasta belirli hissesi olan kişiler) sonra kalanı alan her mirasçıya asabe denilir. Mirasta hisseleri belli olan kişiler hakkını aldıktan sonra geriye bir şey kalmazsa miras alamaz⁵³.

⁴⁹ Zuhaylî, **age.**, s.443.

⁵⁰ A.Himmat Berki, **İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal**, sad. İrfan Yücel, DİB Yayınları, Ankara 1986, s.213.

⁵¹ Berki, **age.**, s.213.

⁵² Berki, **age.**, s.213.

⁵³ Zuhaylî, **age.**, s.385.

80. ‘Uşûbet ehlini bilmek dilerseñ
Bular üç dürlüdür nev ‘in bularsañ

Mevle’l-‘itâka : Azadlı köle veya cariye ölür de nesebinden asabesi yoksa, onu azâd etmiş olan efendisi ona asabe olur. Zira Peygamber Efendimiz (sas) şöyle buyurmuştur: *Velâ hakkı azad edenindir*.⁵⁴

95. ‘Uşûbet ehli şoñ mevle’l-‘itâka
Sebebledür buña olan ‘alâka

Ḥac̣b : Sözlükte men etmek, bir şeyden alıkoymak anlamındadır. Terim olarak, kendisinden daha yakın başka bir vâris bulunması sebebiyle bir şahsı tamamen veya kısmen mirastan men etmek demektir.⁵⁵

117. Gel imdi ḥac̣büñ aḥvâlin bilelüm
Ne ḥukmi var ise anı kılılalum

Ḥac̣b-i noḳsan : Bir vârisin hissesini çoktan aza indirmektir.⁵⁶

119. Odur noḳşân ki çok sehmi kıılır az
Bu beş ser kimse üzre kııldı pervâz

Ḥac̣b-i ḥırmân : Bir vârisi, mirastan tamamen mahrûm etmektir.⁵⁷

121. Odur ḥırmân kim maḥcûb olurlar
Virâşetden⁵⁸ heme maḥrûm ḳalurlar

⁵⁴ Zuhaylî, **age.**, s.385.

⁵⁵ Berki, **age.**, s.21.

⁵⁶ Berki, **age.**, s.21.

⁵⁷ Berki, **age.**, s.21.

⁵⁸ Virâşetden: Kelimenin aslı bu şekilde olup yaygın kullanımı ‘verâşet’dir.

‘**Avl**’: Lügatte zulüm, haksızlık ve haddi aşmak demektir. Terim manası ise: Farz hisselerinin toplamının, meselenin aslından (yani payın paydadın) fazla gelmesidir⁵⁹.

140. Gel imdi ‘avl bilgil ey birâder
Meĥâric farza yitmez cüz’i artar

Temâşül: İki sayının birbirine eşit olması hâlidir⁶⁰.

148. Temâşül ol müsâvî ola a ‘dâd
Tebâyün ferd ola ekşerde ezyâd

Tedâhul: İki sayıdan büyük olanın küçük olana kalansız bölünebilmesi durumudur⁶¹.

149. Tedâhul ekşeri ifnâ kıılır az
Tevâfuĥ da kıılır ġayri çok u az

Tevâfuĥ: İki sayıdan birinin diġerine kalansız bölünemeyip, her iki sayının üçüncü bir sayı ile kalansız bölünebilmeleri hâlidir ki bu üçüncü sayıya ortak bölen denir⁶².

166. Üçünci ger tevâfuĥ olsa beyni
Biri vefĥın ur âĥar külle ‘ayni

Tebâyün: İki sayının “1” den başka ortak bölenleri bulunmaması hâlidir⁶³.

171. Budur dördüncisi olsa tebâyün
Muĥaşşal ur külüñ külle alayın

⁵⁹ Zuhaylî, **age.**, s.403.

⁶⁰ Berki, **age.**, s.25.

⁶¹ Berki, **age.**, s.25.

¹⁴⁹ çok u az B : çoġ ü az A

⁶² Berki, **age.**, s.25.

⁶³ Berki, **age.**, s.25.

Guremâ taksimi: Mirasın tamamı, vârislerin alacakları hisse miktarına yetişmediği durumda; terekeyi vârislerin alacakları nisbetinde taksim etmektir⁶⁴.

184. Dilerseñ terike kısmet oluna
Ki vârişle yâ ğuremâya bölüne

Tehâruc: Vârislerin arasından birisinin, terekeden veya bir maldan diğer vârislerin verecekleri belirli bir miktar karşılığında mirastan çıkması üzerine anlaşmalarıdır⁶⁵.

199. Eger mesâilde olsa tehâruc
Ki şulh ile vereşe olsa hâric

Red: Red, avl'in zıddıdır. Çünkü red, terekenin fazla, farz hisselerinin az olmasıdır. Mirasta olan bu fazlalığın yine farz sahiplerine hisseleri oranında red (iâde) olunur⁶⁶.

203. Gel imdi reddüñ aḥvâlini diñle
Ne veche redd olur yolunı añla

Red bahsiyle ilgili olan diğer bir husus da *men lâ yürad* ve *men yürad* tabirleridir. *Men lâ yürad:* Mirasta fazlalık olan hisseden kendisine red olunmayan, tekrar pay verilmeyen kişi anlamındadır. *Men yürad:* Mirasta fazlalık olan hisseden kendisine red olunan, hisse verilen kişi anlamına gelir⁶⁷.

243. Ola dördünci kısmı men yürad leh
Me ʿa men lâ yürad cinseyñ ü ekşer

⁶⁴Berki, **age.**, s.26.

⁶⁵Zuhaylî, **age.**, s.470.

⁶⁶Zuhaylî, **age.**, s.407.

⁶⁷Ali Haydar Efendi, **Teshîlü'l-Ferâiz** (İslâm Miras Hukuku), sad. ve notlar: Orhan Çeker, Tekin Kitabevi, Konya ts., s.100.

Münâseha: Miras taksim edilmeden önce vârislerden birinin ölmesiyle hissesinin [sonradan ölen kişinin] vârislerine intikal etmesidir⁶⁸.

364. Mevâriş intikâlin daği diñle
Münâseha didiler anı aña

Muvâfakat: Ölen ikinci şahsın birinci şahıstan alacağı hisse ile meselenin aslının her ikisinin aynı sayıya bölünebilmesi demektir⁶⁹.

368. Olursa müstekîm darba ne hâcet
Muvâfiķsa olur vefķında elbet

Mübâyenet: Ölen ikinci şahsın birinci şahıstan alacağı hissenin, ikinci meselesinin aslına kalansız bölünmemesi demektir⁷⁰.

370. Mübâyinse küli külle uralar
Ne olursa o meblağdan vireler

Mefķûd: Kendisinden haber alınamayan, sağ veya ölmüş olduğu bilinmeyen kayıp kişiye denir⁷¹.

626. Eger mefķûduñ aħvâlin şorarsañ
Diridür mâli haķķında ararsañ

Ekderiyye meselesi: Müellif eserde ferâizle ilgili ender noktalara da değinmiştir ki bu hususlar müellifin ferâiz ilmüne hâkim bir kişi olduğunun da göstergesidir. Ekderiyye mes'elesi, Ekder oğullarından bir kadının başına geldiği için bu ismi almıştır⁷². Ya da bu mesele Zeyd b. Sabit (ra)'in görüşünü bulandırdığından

⁶⁸Zuhaylî, **age.**, s.464.

⁶⁹Zuhaylî, **age.**, s.465.

⁷⁰Zuhaylî, **age.**, s.465.

⁷¹Zuhaylî, **age.**, s.453.

⁷²Zuhaylî, **age.**, s.364.

(kederettiğinden), buna ekderiyye meselesi denilmiştir. Bu mesele şu beyitte ifade edilmiştir.

352. Gerek a‘yânı ‘allâtı bularda
Sivâ Ekder yok işbâtı bu yirde

Minberiyye meselesi : Minberiyye de nazma dökülen nadir ferâiz meselelerinden biridir. Çünkü Hz. Ali (ra) minberde bulunduğu sırada, Hz. Ali’ye bir soru sorulmuş ve o da hemen hutbe okurken bu soruyu cevaplayıp hutbesine devam etmiştir. İşte bundan dolayı bu meseleye minberiyye denilmiştir⁷³.

143. Yigirmi dördüñ ‘avli minberiyye
İder bir def‘ada birden yediye

⁷³ Zuhaylî, **age.**, s.393.

İKİNCİ BÖLÜM

TAHLİL

1. KİTÂB-I RÜŞENÎ'NİN NÜSHALARI

A nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu bölümünde 000902 demirbaş numarada kayıtlı eser.

Eser Adı : Manzume-i Ferâiz

İstinsah Tarihi : H.1119

Müstensih : Belli değil

Yaprak : 24 vr. (204b-227a)

Eser Ölçüleri :215 X 275 mm (160 X 210 mm)

Satır Sayısı : 15 (satır sayısı ortalama olup, değişiklik gösterebilmektedir.)

Hat : Nesih, eserin tamamında başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, ara başlık ve bazı misal başlıkları verilmeyip ara başlık olan ve misal başlığı olan bazı beyitlerin ilk kelimesi kırmızı mürekkeple yazılmış. Yazı kenarları cetvelsizdir.

Kağıt : Aharlı kalın kağıt.

Cilt : Bilgi edinilemedi.

Beyit Sayısı : 661

B nüshası : Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10Hk 539/2 numaralı eser.

Eser Adı : Ferâiz-i Ruşenî

İstinsah Tarihi : H.1135/M.1722

Müstensih : Belli değil

Yaprak : 18 vr. (45b-61b)

Eser Ölçüleri :175 X 120 mm (125 X 70 mm)

Satır Sayısı : 20 (satır sayısı ortalama olup, değişiklik gösterebilmektedir.)

Hat : Nesih, eserin tamamında başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, ara başlık ve tüm misal başlıkları ayrı ayrı verilmiş ve kırmızı mürekkeple yazılmış.

Cilt : Bilgi edinilemedi.

Kağıt : Aharlı kalın kağıt.

Beyit Sayısı : 663 (kenar kayıta yazılı olan 10 beyit ile birlikte 673 beyit)

2. KİTÂB-I RÛŞENÎ'NİN NÜSHALARININ TANITIMI

Yazma eser incelemelerinde en önemli noktalardan biri, üzerinde çalışma yapılacak eserin mevcut olan bütün nüshalarını bulmak ve bu nüshaların içinde her bakımdan en sağlam olanını tespit edip, diğer nüshalarla karşılaştırarak asıl nüshaya en yakın metni oluşturabilmektir. Üzerinde çalıştığımız eserin sadece iki nüshasını tespit edebildik ve bu iki nüshayı karşılaştırarak metin ortaya koymaya çalıştık.

Bu nüshalardan biri Süleymaniye Kütüphanesi A.Tekelioğlu bölümünde bulunan ve bizim **A** diye isim verdiğimiz nüsha; diğeri de, Balıkesir İl Halk Kütüphanesinde bulunan ve **B** olarak isimlendirdiğimiz nüshasıdır.

Çalışmamıza esas olarak B nüshasını tercih ettik. Çünkü B nüshasının metni, beyit sayısı bakımından A nüshasından daha fazladır. Bu sebeple metnin daha tam olma ihtimali kuvvetlidir. Bütün konuların ana başlıkları, alt başlıkları ve misal başlıkları ayrı ayrı yazılmıştır.

A nüshası ise beyit olarak B nüshasına göre eksiktir. Konular sadece ana başlıkları ile yazılmış, ara başlıklar verilmemiştir. Ancak bazı ara başlık olması gereken yerlerde beyitin ilk kelimesi ve bazı misal beyitlerinin ilk kelimeleri kırmızı renk ile yazılarak belirtmiştir.

Her iki nüshada da konu başlıkları kırmızı renk ile yazılmıştır.

A nüshasında kitabın başı ortası ve sonunda olmak üzere üç tane vakıf mührü bulunmaktadır. Bu vakıf mühründe *‘Teke Sancağı Mütesellimi Hacı Osman-zâde Hacı Mehmet Ağanuñ vakfidur sene 1211’* ibaresi yazılıdır.

B nüshasında ise herhangi bir vakıf ya da kurum mührü yoktur.

A nüshasının sayfalarında varak numarası bulunmazken B nüshası 1’den 22’ye kadar numaralandırılmıştır.

Hat olarak A nüshasının hattı biraz daha büyük ve (bazı yanlış hareketler olmakla beraber) harekelidir. B nüshası hattı ise daha küçük ve harekesizdir.

B nüshası beyit sayısı olarak biraz fazladır. Bu beyitlerin ilave olma ihtimali de vardır. Çünkü manzumenin (A da olmayan) 664. beytinde eserin 630 beyit olduğu açıkça belirtilmiştir.

664. Çü altı yüz otuz beytdür tamâmı
Hakka minnet rasûlüne selâmı

Her iki nüshanın ferağ kayıtları ve istinsah tarihleri farklıdır. Bu tarihler ve metinler de eserlerin son sayfasında belirtilmiştir.

B nüshasının ferağ kaydı ve tamamlanış tarihi;

“Temmet fi âhırı Ramâzâni'l-mübârek Sene 1135. Yessera'llâhü murâdî
Bi ħurmeti hâzihî'l-yevmi'l-aĥîr Âmîn” şeklinde tamamlanır.

A nüshasının ferağ kaydı ve istinsah tarihi;

“Temmeti'l-kitâb bi- 'avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb. Allahümme'ğfir li kâtibihî
Ve li sâiri'l-mü'minîne ve'l-mü'minât ve'l-müslimîne ve'l-müslimât Bi-
raĥmetike yâ erĥame'r-râĥimîn. Tarih 1119” diye bitirilmiştir.

3. Kitâb-ı Rûşenî'nin Metninin Kurulmasında Kullanılan Yöntem

1. *Hâzâ Kitâb-ı Rûşenî* isimli manzum ferâizin karşılaştırmalı metnini oluştururken beyit sayısı fazla ola B nüshasını esas aldık. A nüshasında olup B nüshasında olmayan beyitleri (veya B nüshasında olup A nüshasında olmayan beyitleri) esas metin içine alıp bu farklılığı dipnotta belirterek tenkildi metin oluşturulmuştur.

2. Metinde beyit numaraları beşer beşer numaralandırılarak yazılmıştır.

3. Nüshalar arasındaki farklılıklar, beyit numaraları verilerek dipnotta gösterilmiştir. Metinde geçen beyit (mısra veya kelime) anlam ve vezin bakımından doğru kabul edilen beyit olup farklı olan beyit, dipnotta hangi nüshaya ait olduğu belirtilerek verilmiştir.

4. Dipnotta gösterilen beyitlerin her iki mısrası da alınmış ise, mısraların arası (//) işareti ile ayrılmıştır.

5. Konu başlıklarındaki farklılıkları dipnot olarak belirttik. Fakat B nüshasında olup A nüshasında olmayan başlıkları (esas olarak B nüshasını aldığımız için) belirtmeye gerek duymadık.

6. Bazı beyitlerde zorunlu olarak yaptığımız metin veya kelime tamirleri, köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.

7. Metinde geçen âyet ve hadisler, italik olarak yazılmıştır. Ancak âyet ve hadislerin tercümesi, tahlil kısmında verilip kaynakları gösterildiğinden, metin kısmında tekrar verilmemiştir.

8. Metinde geçen Farsça ikili tekrarların yazımında, tekrarlanan kelimeler arasındaki ek veya edatlar kısa çizgi ile belirtilmiştir : *ber-â-ber* gibi.

9. Metinde geçen ‘olupdur’, ‘alupdur’, ‘bilüp’ gibi kelimelerde, kelimedeki kullanılan “-b” harfi yerine “-p” harfi tercih edilmiştir.

10. Özel isimlerin ilk harfleri büyük yazılarak, kelimeye eklenen ekler kesme işareti ile ayrılmıştır.

11. “ile” kelimesi kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmışsa; bitiştiği kelime ile arasına (-) işareti konulmuştur: bir sehm-ile gibi.

12. Arapça ve Farsça kelimelerdeki med harfleri ve uzatılarak okunacak harfler, â, û, î harfleriyle gösterilmiştir.

13. Metinde bazı kelimeler, vezne uyum sağlaması için, kısaltılarak yazılmıştır. Metindeki şekli: *Taşîhinden*, olması gereken: taşîhinden gibi.

14. Metinde, günümüzde kullanım şekilleri değişen viraset (veraset), terike (tereke) gibi kelimelerin asıl hallerini kullandık. Araştırma kısmında ise günümüzde kullanıldığı şekliyle yazmayı tercih ettik.

15. Arapça harflerin yazımında kullanılan transkripsiyon harfleri şunlardır:

ء : ʾ

ث : Ṣ, ṣ

ح : Ḥ, ḥ

خ : Ḫ, ḫ

ذ : Ḍ, ḏ

ص : Ṣ, ṣ

ض : Ḍ, ḏ, Ḍ, ḏ

ط : Ṭ, ṭ

ظ : Ḍ, ḏ

ع : ʿ

غ : Ġ, ġ

ق : Ḳ, ḳ

ك : Ḳ, ḳ

4. KİTÂB-I RÛŞENÎ (TENKİDLİ METİN)

HÂZÂ KİTÂB-I RÛŞENÎ

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

1. Bihamdi'llah ki îrâş itdi bârî
Cinânı mü'mine küffâra nârı

Şalât-ile selâm olsun devâmı
Rasûle âl ü aşhâba tamâmı

Pes andan soñra bil kim fahr-ı 'âlem
Hadîşinde buyurmuş kim bir âdem

Naşbin vârişüñ cehl-ile añsa
Cinânda Haq derecesinden añsa
5. *Buyurmuş hem ferâiz öğreniñüz
Anı gayra dañi hem ögrediñüz*

*Ki zîrâ nişfidur 'ilmiñ dimişdür
Anı tañşîle terğîb eylemişdür*

Ferâiz 'ilmidür bir genc-i meknûn
Oquyup bul eçler gayr-ı memnûn

Dimiş hem dañi oldur hayr-ı âdem
Anuñ nef'in göreler halk-ı 'âlem

Sirâcüddîn *ferâizi*ki meşhûr
Cihân olmuşdı anuñ ile pür-nûr

10. ‘Arûs-ı ma ‘nîsin eyledüm ‘ağdîn
Diledüm nazm idem lü’lü-i ‘ıçdın

Anuñ cevherlerin cümle getürdüm
Şürûhdan bir nice zîver yetürdüm

Libâs-ı Türkîde cevân idiser
Dil-i ‘uşşâkıde seyrân idiser

Ki nef‘i şâmil ola hâş u ‘âma
Rızâ mazhar ola rabbü’l-enâma

Hâkuñ ‘avnıyla çün buldı tamamı
Didüm pes Rûşenî ben buña nâmı

15. Çü nâmı bu kitâbuñ Rûşenîdür
Ferâiz bâğınuñ bu gülşenîdür

Benim bu Ruşenîmi eyle yâ râb
Kılup ‘ârifîne ki muqarreb

Kim okursa bula hayru’l-merâmı
Müyesser eyle hem dârü’s-selâmı

Bu Reyyî kuluñı hem kıl sezâver
Göre dîzârûñî bâ cümle ahyâr

HÂZİHÎ MUĞADDİMETÜN Fİ’T-TECHÎZİ VE’T-TEKFÎN⁷⁴

Dimüş ‘âlimlerimiz ittifâkı
Bu sözde eylemiş cümle vifâkı

⁷⁴ A nüshasında bu başlık FAŞL FÎ TERKÎ’L-MEYYÎT olarak yazılmış.

20. Ecel irüp vefât idince kişi
Olur dört haq mürettep mâlı işi

Cihâzı görölüp deyni virölüp
Vaşıyyet çıkuben taqsim olunur

FAŞLUN FÎ TERTİBİ'L-VÂRİŞİN

Bidâyet farz-ile ba' dî 'uşûbet
Nesebdendür sebeddendür şöni red

Zevi'l-erhâmı daği mevle'l-muvâlât
Muqarrun leh vü muşa leh cemâ'at

BÂBÜ MEVÂNİ 'U'L-İRŞ⁷⁵

Qatl ü riq ü muhâlif-i dâr-ı edyân
Mevâni'dür bular irşe bil ey cân

BÂBÜ MA' RİFETİ'L-FURÛZ VE MÛSTEHAQKÎHÂ

25. Kitâbu'llah da farzlar altı oldı
Nısf nısfı rub ' nısfı sümündi

Sülüşân nısf-ı sülüş nısfı sūdüs
Bulara müsteħaq on iki dūrüs

Ricalden dört eb ced aḡ li üm zevc
Nisâdan sekiz oldı bunlara fevc

²¹ virölüp B : virölür A

⁷⁵ A nüshasında bu başlık FAŞLU MEVÂNİ 'U'L-İRŞ olarak yazılmış.

²⁴ bil ey cân B : kııl iz'ân A

Ƙızıyla oğlı ƙızı ümm-i cedde
Vucûhden ƙız ƙarındaş ile zevce

FAŞLUN F'İ AĦVÂLİ'L-EBİ VE'L-CEDDİ EBİ'L-EB

Ebüñ ħali üç oldı anı diñle
Biridür farzı muñlağ südüs añla

30. Südüs vir ataya nesl olsa oğlan
Me 'a't-ta 'şib alur ger olsa nisvân

Alur maĥzâ 'uşûbet ger yogıse
Dede ħali dağı buña meĥıse

Velî a 'yân ü 'allâtı düşürmez
Dağı ümmi şülüş külden şaşırmaz

Dağı eb ümmeĥâtını ĥâcib olmaz
Dağı mu 'tik cüz-ile ĥışşe almaz

Ata gibi degildür uş bularda
Egerçi ba 'zıda söz var bu yirde

35. Olur bu dört mesâilde muğâyir
Anuñla sâkış olur bunı ayır

FAŞLUN FÎ AĦVÂLİ EVLADİ'L-ÜMMİ MUZAFEN

Ana bir ƙardeşüñ ħalin şorarsañ
Zükûr ünşâ müsâvîdür ererseñ

³² a 'yân ü B : a 'yânı A

Südüs bire ziyâdeyse şülüş vir
Ola ebu ced nesil evlâd süķûtdır

FAŞLUN FÎ AHVÂLİ'Z-ZEVCI VE'Z-ZEVCE

Erüñ ģali ikidür anı söyle
Nesil yoksa nışif varsa rubu  la

Gene zevcâtuñ aģvâli de böyle
Rubu   yoksa nesil varsa şümünle

FAŞLUN FÎ AHVÂLİ'L-BENÂTİ'Ş-ŞULBIYYE

40. Üç oldı kızlaruñ ģalini diñle
Bire nışf keşire şülüşân ekle

Olursa er ģarındaşı  usubet
İkili birli olur anda kısmet

FAŞLUN FÎ AHVÂLİ BENÂTİ'L-İBN

Oģul kızlarımuñ var altı ģâli
Bire nışf ekşere şülüşân mâli

Südüsdür vâģide şulbiyye ile
İkiyse anlar buları sâķıķ eyle

Sivâ esfel ģulâmıyla  uşûbet
Oģulla sâķıķ olur zî ģuyubet

⁴¹ olur B : oldı A

⁴⁴ olur B : A'da yok.

45. Gel işit imdi teşbîb-i benâtı
Ne hüküm itdi bulara bil şikâtı
- Bir oğlunuñ kodı üç kızlarını
Biri birinden esfel añla anı
- Bir oğlu oğlunuñ hem üç kızını
Biri birinden esfel kodı anı
- Vü diger oğlı oğlı oğlunuñ hem
Kodı üç kızlarını yine hem dem
- Ferîk-1 evvelüñ ulyâsına bil
Muḥâzî olmadı kimse muḥâbil
50. Daḡı vusṭâsına ulyâ-yı şânî
Muḥâzîdür muḥâbildür bil anı
- Daḡı süflâsına vusṭâyı şânî
Daḡı ulyâyı şâliş bilgil anı
- Ferîk-1 şânînüñ süflâsına bil
Ferîk-1 şâlişüñ vusṭâ muḥâbil
- Ferîk-1 şâlişüñ süflâsına hîc
Muḥâzî olmadı kimse medâric
- Ferîk-1 evvelüñ ulyâsına bil
Bu şulbiyye di nişfi eyle vâşıl

⁴⁵ bulara B : olara A

55. Daḥi vusṭâ me ʿa men tühâzî
Südüs îşâl ide gör hem muḥâzî

Bulardan bâkîsi heb sâkıṭ olur
Ġulâm bulsa bularda vâriş olur

Bu bahsüñ zâbṭına çek hoş emekler
Muṭi ʿ ola saña tâ ki melekler

FAŞLUN AḤVÂLÎ'L-AḤAVÂTÎ LÎ EBİN VE ÜMM

İki başdan olan şol kız qarındaş
Olaruñ ḥali beşdür ey qarındaş

Bire nışf ekşere şülüşân eyle
ʿUşûbet var aḥiyle kızlar ile

FASLUN FÎ AḤVÂLÎ'L-EḤAVÂTÎ LÎ EB

60. Eger olsa ata bir kız qarındaş
Olaruñ var-idi ḥali qarındaş

Bir-ise nışf olur ekşer şülüşân
İki başlu biriyle hem südüs şân

İkiyse anlar buları sâkıṭ eyle
ʿUşûbet var li-eb er qarındaş-ile

Nesl kızlarla hem var ʿuşûbet
O dem bâkî bulara oldı kısmet

⁵⁵ tühâzî A : yühâzî B

⁶⁰ Olaruñ B : Anuñda A

Benü'l-a 'yânda varsa er arındaş
Benü'l- 'allât düşer hem ey arındaş

65. Benü'l-e 'yân ve'l- 'allât amusı
Düşerler nesl-i oğul ile hemisi

Eb-ile hem düşerler ittifâķî
Düşerdi hem emâm cedle mülâķî

FAŞLUN FÎ AHVÂLİ'L-ÜMMİ VE HİYE SELÂŞ

Ananuñ ģali üçtür diñle anı
Südüsdür nesl ü ibn-ile cânı

Olursa hem ne yönden iki ardaş
Südüş vir anaya ol demde yoldaş

Şülüş kül vir bular yoksa arada
Şülüş bâķî ola bir zevc-i fîrâde

70. Bu iki mes'elede gelür ancak
Ata ana vü zevc ya zevce mülģaķ

Ebüñ yirine ced olursa bunda
Şülüş kül vardır ümme bir avilde

FAŞLUN FÎ AHVALİ'L-CEDDÂTİ MUᄘLAĘAN

Südüş ceddâtuñ ahvâli ne olsa
Şaģîģâtı muģâziyyât olursa

Olur ümm-ile sâkıf cümle ceddât
Eb ile hem düşîserdür ebiyyât

Kezâlik cedd-ile düşer bular hem
Velî eb ümmehâtı görmeye gam

75. Bular vâriş ola cedd ile zinhâr
Ûabil-i cedden olmadı çü bunlar

Olur kırbâ ile maıhcûba bu  dâ
Ne yönden olalar kırbâ vü bu  dâ

Gerek kırbâda maıhcûba ya mevrûş
Olımaz bu  da kırbâ ile mevrûş

Cihet birdür veyâ ekşer bularda
Ebû Yûsûf beden görür nazarda

Velî gözler cihetleri Muıammed
O vech-ile kıılır anlara kıismet

BÂBÜ'L-  AŞABÂTİ Bİ ENVÂ  IHÂ ⁷⁶

80.  Uşûbet ehlini bilmek dilerseñ
Bular üç dürlüdür nev  ın bularsañ

Binefsihî bigayrihî me  a'l-gayr
Alur baıı veyâ heb yogıse gayr

Şol erlerdür bi nefsih zî  uşûbet
Nisa girmez ölüye olsa nisbet

⁷⁶ A nüshasında bu başlık BÂBÜ'L-  AŞABÂT olarak yazılmış.

Bular dört sınıf olubdur bil müebbed
Ki cüz' ü aşl-ı meyyit cüz-i eb ced

Yakınlıkla bular tercih olunur
Ki ya'ni aqdâm olan vâriş kılınur

85. Karabet kuvvetiyle hem olurlar
İki başlu bire gâlib gelürler

Gerek ünsâ gerek zükürân olalar
Kavî alub za'if girü qalalar

Bu hükm üzredür ihvân ü ger a'mâm
Zükûr olan veledleri bu aḥkâm

Eb ü ceddüñ daḥi a'mâmı böyle
Zükûr olan daḥi vildânı böyle

FAŞLUN Fİ'L-‘AŞABÂTİ Bİ ĞAYRİHİ MİNE’N-NİSVE

Bi ğayrih zî ‘uşûbet ehli olan
Şu nisvândur ki farzı nışf şülüşân

90. Bulurlar hem ‘uşûbet qardaşıyla
Alurlar ikide bir kısmet ile

Şu ḥâtunlar ki yoḡdı anlara farz
‘Uşûbetle alurdı qardaşı ‘arz

⁸⁴ vâriş kılınur B : vâriş olur A

⁸⁷ Zükûr olan veledleri bu aḥkâm B : Zükûr olan ünsâ veledleri bu aḥkâm A

⁸⁸ Zükûr olan daḥi B : Zükûr ünsâ olan daḥi A

Olar bulmaz qarındaşla ʿuṣûbet
Çü yoqdur ʿamm-ile ʿammâta kısmet

FAŞLUN FÎ'L-ʿAŞABETİ MEʿA ĞAYRİHÎ Bİ NİSVEH

Meʿa ğayrih olan ehli ʿuṣûbet
Her ünşâ kim nisâdan buldı ʿuṣbet

Ki ya ʿni kızlar-ile kız qarındaş
ʿUṣûbetle alurlardı qatup baş

FAŞLUN FÎ ÂHİRÎ'L-ʿAŞABÂTİ VE HÜVE MEVLE'L-ʿITÂKAH

95. ʿUṣûbet ehli şoñ mevlê'l-ʿitâka
Sebebledür buña olan ʿalâka

Rasûlu'llâh dimüşdür kim vilâda
Neseb gibi olupdur luḥme (?) ol da

Velî ünsâya olmadı velâdan
Meger kendileri itdi velâdan

Müdebber ya mükâteb ya da muʿtaq
Ya bunlaruñ velâsından ala ḥaḳ

Velâ cerr ide yâ da muʿtaqı dir
Nisâ ehli velâdan bunları yir

100. Eger mevlê'l ʿitâka yoğısa gör
Anuñ ʿuṣbânına tertîb-ile vir⁷⁷

⁹⁸ Yâ bunlaruñ B : Yâ bularuñ A

⁷⁷ Bu beyitten itibaren A nüshasında 4 beyit fazlalık var. B nüshasında 101,102,103,104 nolu beyitler yok.

Ḳosa mevlâsinuñ oğlın eb-ile
Bû Yûsûf sÿdÿs eb soñ oğula

Ebuñ yirine ced olursa bunda
Oğula virdi heb cumhÿr bu yönde

Eger kişi mâliñ ola zâ raḥm-ı maḥrem
Azâd olur anuñ malından ol dem

Velâsı hem aña döndi yüzünü ⁷⁸
Çü ḳulluḳdan ḥalâş itdi özini

105. Mişâli üç kıızı ḳalsa kişinüñ
Azadına sebeb ikisi anuñ

Biri virmiş idi yigirmi dînâr
Biri otuz viribdi aña ey yâr

Biraz mâlın ḳodı bunlara ḳısmet
Ne veche oluna ḳısmetde nisbet

Ḳılup üçden ikisin farz alalar
Birin bâḳî velâ için ḳılalar

Nazar ḳıldıḳ siḥâm-ile ruûse
Mübâyinler gelÿpdÿr her ne ise

⁷⁸ B nüshasında 6/a'da beş beyitlik bir kenar kayıt mevcuttur. Bunlar;
1- Ağanuñ da yoğıse vârişi hem //Virÿp  abde anuñ irşin yime ğam
2- Degildÿr  ammenüñ ḳavli velîkin // Niceler zâhib oldu virdi temkîn
3- Gelÿr şerḫi meşâbîḫde rivâyet // Rasÿlÿllah zamânında dirâyet
4- Alup Mevlâ ḳodı mu  tḳ-ıla mâli // Aña virdi Rasÿl gördÿñmi ḥâli
5- Nikâḫ gibi sebebdÿr irşe  illet // İki başdan daḫi icâb vuşlat

110. Mişalde üç bular beş de mevâlî
Mübâyinler biri birine hâlî

Üçü urduğ beşe on beş tamâmı
Anı aşlâ urup kırk beşdi nâmı

Bu sehmi serlere nisbet idesin
O nârin farz-ile kısmet idesin

Üçer daği mevâliye virile
Kamusına ne degdiyse biline

Velâ cerri mişâlin ger şorarsañ
Diyem şeklin anı daği ararsañ

115. Ki hindüñ kuluna zeydüñ emesin
Azad itmiş-idi tezvîc idesin

Bular nesli velâsı zeydüñ ola
Azad itse kulı hind çeküp ala⁷⁹

BABÜ'L-ĤACBÎ BÎ ENVÂ 'IHA'ŞÂBİTEH⁸⁰

Gel imdi ĥacbüñ aĥvâlin bilelüm
Ne ĥukmi var ise anı kılalum

İki dürlü olupdur bilgil anı
Biri noĥşân biri ĥırmân ya 'nî

⁷⁹ B.de bu beyitten sonra 100. beyit olan "Eger mevle'l 'itâka yogıse gör // Anuñ 'uşbânına tertîb-ile vir" beyti vardır fakat bu beyit fazlalıktır çünkü 100.beyit ile aynı beyittir.

⁸⁰ A nüshasında bu başlık BABÜ'L-ĤACBÎ olarak yazılmış.

FAŞLUN FÎ HACBÎ'N-NOKŞÂN

Odur nokşân ki çok sehmi kıılır az
Bu beş ser kimse üzre kııldı pervâz

120. Oğul kıızı baba bir kıız kıarındaş
Ana zevcin ola anlara yoldaş

FAŞLUN FÎ HACBÎ'L-ĦIRMÂN

Odur Ħirmân kim maĦcûb olurlar
Virâşetden⁸¹ heme maĦrûm kıalurlar

Olur vâriş olan bunda ferîkân
Biri her Ħâl-ile düşmez bil ey cân

Biri gâhi olur gâhi düşerler
İki aşıl üzre bunlarda aşarlar

Biri oldur ki her kim meyyitedir
Ola bir şaĦş ile nisbetde tedbîr

125. Anuñla vâriş olmaz sâkıf olur
Velî evlâdı ümm ümmi-le alur

İkincisi ʿuşûbetde yakınlar
İrağı düşürüp maĦrum kıılurlar

Bu mezhebde düşmez maĦrum olan
Düşürür İbn-i Mes ʿûd Ħacbi nokşân

¹¹⁹ Odur B : Budur A

⁸¹ Virâşetden: Kelimenin asılı bu şekilde olup yaygın kullanımı ʿverâşetʼdir.

Bu maḥrumdan murad kâtil olupdur
Daḥi kâfir daḥi nev'ı raḥîkdür

Velî maḥcûb olanlar ḥacb iderler
Ḳoyup vâriş çoğı aza giderler

130. Nitekim her ne yönden iki ḳardaş
Eb-ile sâḳıṭ olur ey ḳarındaş

Velîkin ḥacb ider ümmi şülüşden
Südüs alur velî maḥcûbdur iden

BÂBÜ MEḤÂRİCİ'L-FURÛZİ
EL-MUḲADDERETİ FÎ KİTÂBİ'LLÂH⁸²

Ferâiz maḥrecin bilmek dilerseñ
Sehil olur izâfâtın ḳılarsañ

İki fırḳa durur cümle ferâiz
Yuḳarıda beyân olundu eyz

Biri nisf rubu' şümün oldu ey cân
Biri şülşân şülüş südüs kemâ-kân

135. Mesâilde bulardan gelse bir bir
Olara bil meḥârici semîdür

Eger meşnâ gelürse yâ şülâşa
Çoğı maḥrec olur bir nev'un aza

⁸² A nüshasında bu başlık BÂBÜ MEḤÂRİCÜ'L-FURÛZ olarak yazılmış.

Ferîkı evvelüñ cüz'i qarışsa
Ferîkı şâniye az çok ne ise

Nışf ise mehâric altı oldu
Rubu   ise bil on ikiyle geldi

S m n ise yigirmi d rtten olur
Fer iz  ıkmaz ise  avl kılur

B B 'L-  AVLİ Fİ BA  Zİ'L-ME  RİC ⁸³

140. Gel imdi  avl bilgil ey bir der
Meh ric farza yitmez cüz'i artar

Kamu ma rec yedid r anları bil
Deg ld r di velikin  çi   il

Degil olan iki  ç d rt şem ne
Yigirmi d rt on iki altı h ne

Yigirmi d rd ñ  avli minberiyye
İder bir def ada birden yediye

On iki on yediye  avl idiser
Ş f asın virile ancak gidiser

145. İder altı ona varınca  avli
Tek-ile  ift-ile hem oldu  avli

⁸³ A n shasında bu başlık B B 'L-  AVLİ olarak yazılmış.

¹⁴⁵  avli A :  avli B

BÂBÜN FÎ MA‘RİFETİ’L-ĤİSÂB⁸⁴

Gel imdi bil Ĥisâbında uşûlin
Me‘ârif kııl ne vâr ise Ĥuşûlin

Ki var a‘dâd arasında temâşül
Tebâyün var tevâfuĤ var tedâĤul

Temâşül ol müsâvî ola a‘dâd
Tebâyün ferd ola ekşerde ezyâd

TedâĤul ekşeri ifnâ kıılır az
TevâfuĤ da kıılır Ĥayri çoĤ u az

150. Vefî neyle dükênürse ikisi
Olur vefĤuñ adı anuñ sihîsi

DaĤi ondan yuĤaruda gelürse
Bilür anı keşîre cüz kıılursa

BÂBÜ TAŞĤİĤİ’L-MESÂİLİ’L-FARZİYYE⁸⁵

Mesâiller taşîĤ olmak tamâmı
Yedi aşla olur muĤtâc devâmı⁸⁶

Sihâm ile ruûs beyninde üç var
Ruûs ile ruûsda dördi ey yâr

⁸⁴ A nüshasında bu başlık BÂBÜ TAŞĤİĤU’L-MESÂİLİ olarak yazılmış.

¹⁴⁶ Ĥuşûlin B : fuşûlün A

¹⁴⁹ çoĤ u az B : çoĤ ü az A

⁸⁵ A nüshasında bu başlık BÂBÜ’L-‘AVLİ olarak yazılmış.

¹⁵² taşîĤ B : taşîĤ A

⁸⁶ B.de bu beytin kenarında şu ibare vardır: ey ‘ale’l-‘umûm lil-mübtedî ve’l-müntehî mine’l-‘avâmi ve’l-Ĥavâş.

FAŞLUN Fİ'L-AŞLI'L-EVVEL

Ol üç den birisi oldur ki evvel
Sihâmı her ferîkuñ olmaya gel

155. Bu demde çarba muhtâc olmadı bil
Eb ü ümm-le iki kız ile temsîl

FAŞLU'L-AŞLI'S-ŞÂNÎ

İkinci kesr ola bir kavme sehmi
Tevâfuğ olsa beyni ile fehmi

Serki vefkın urup aşla yâ 'avle
Ne olursa anı var kısmet eyle

Mişâli ümm-ile eb on da kızlar
Yâ zevc ile eb ü ümm altı kız var

FAŞLU'L-AŞLI'S-ŞÂLİS

Üçünci yoğıse hergiz tevâfuğ
Ruûsüñ küllüni ur aşla bayıq

160. Mişâli ata bir beş kız qarındaş
Daği zevc ola bil anlara yoldaş

EL UŞÛLİ'L-ERBE 'ATİ'L-VÂQİ 'A BEYNE'R-RUÛ'Sİ'L-FURÛZ

İşit dördi ruûsüñ arasında
Biri kesr ola nice fırçasında

¹⁵⁸ altı kız var B : on da kız var A

¹⁶¹ arasında A : ortasında B

FAŞLU'T-TEMÂŞÛL

Nazar kılop ruûsı cümle göre
Temâşülse birini aşla ura

Mişâli altı kızdur üç de cedde
Dağı üç 'amm-ile irdi bu hadde

FAŞLU'T-TEDÂHÛL

İkinci vârise serde tedâhul
Çoğun ura az olur anda dâhil

165. Mişâli on iki 'amm üç de ceddât
Tamâm olur ola dört dağı zevcât

EL-AŞLU'S-ŞÂLİŞÛ BEYNE'R-RUÛ'S

Üçüncü ger tevâfuğ olsa beyni
Biri vefkım ur âğar külle 'ayni

Biriñde vefkime ol hâşılı ur
Eger vefkı var ise anı bağ gör

Yoğısa küllüne darb eyle anı
Bu vech-ile nihâyet bula şanı

Bulardan hâşılı aşla urasın
Ne olursa anı meblağ kılasın

170. Mişâli on sekiz kız dört de zevcât
Hem altı amm-ile on beş de ceddât

EL-AŞLU'R-RÂBÎ 'U MİMMÂ BEYNE'R-RUÛ'S

Budur dördüncisi olsa tebâyün
Muhaşşal ur külün külle alayın

Huşûlün âhara her veche böyle
Şoñı aşla uruben meblağ eyle

Mişâli yedi 'ammi altı cedde
Dañi on kız ile iki de mer'e

FAŞLUN FÎ MA 'RİFETİ NAŞÎBİ KÜLLİ FERÎK⁸⁷

Ferîkuñ hışşesin bilmek dilerseñ
Taşîhinden naşîbleri bularsañ

175. Aşıldan alduğın mağrûba đarb it
Ne olursa olara anı şarf it

Odur mağrûb ki anı aşla urduñ
Ruûsdan ya sihâmdan anı gördüñ

FAŞLUN FÎ MA 'RİFETİ NAŞÎBİ KÜLLİ FERDİ FERD

Eger ferdüñ naşîbin bilmek ise
Sihâmı serlere bula ne ise

Ne olursa anı mağrûba ura
Ki her ferdüñ naşîbi noldı göre

¹⁷¹ dördüncisi olsa A : dördünci olmasa B

⁸⁷ A nüshasında bu başlık FAŞIL olarak yazılmış.

¹⁷⁷ ne ise A : dilerse B

Yâhud mağrûbı kısmet eyle ferde
Aña ur kim ferîkuñ ola elde

180. Alurlar her biri ol deñlü hıŝse
O đarbdan hâşıl olan her ne ise

Yâhud evđah tarîk budur ki dirseñ
Ruûsa hıŝsei nisbet iderseñ

Ki ya ʿnî her ferîkuñ hıŝsesin bul
Ruûs a ʿdâdına anı seviyy kııl

Yine mağrûbdan ol deñlü seviyy vir
Ki ol ferdüñ naşîbi ol qadardır

FAŞLUN FÎ KİSMETİ'T-TERİKETİ
BEYNE'L-VEREŞETİ EVİ'L-ĞUREMÂ'İ ⁸⁸

Dilerseñ terike kısmet oluna
Ki vârişle yâ ğuremâya bölüne

185. Eger vârişlere takşîm iderseñ
Bilüp mes'elesin taşîh iderseñ

Terikeyle taşîha bir nazâr kııl
Mübâyin mi muvâfık yâ mümâşil

FAŞLU MA ʿRİFETİ KÜLLİ FERD

Taşîhden her bir efrâduñ sihâmın
Mübâyinse terikeye urasın

⁸⁸ Bu başlık her iki nüshada da aynı.

¹⁸⁴ yâ ğuremâya B : ğuremâya A

Ne olursa anı taşhîhe kısm it
Biri ol ferd içündür deyü ism it

Muvâfıkça taşhîle terike beyni
Terike vefkine ur sehmi ‘aynı

190. Taşhîhuñ vefkına kısm eyle anı
Pes ol ferde naşîb bu di birini

Çü bildüñ sehmini her ferdi ferdüñ
Bu kez bilgil naşîbin her ferîkuñ

FAŞLU MA ‘RİFETİ NAŞÎBİ KÜLLİ FERÎK

Ferîkuñ sehmini algıl aşıldan
Terike vefkine urgıl faşıldan

Anı ol mes’ele vefkine bulgil
Bunuñla her ferîkuñ sehmini bil

Eger bulsañ tebâyünle arasın
Sihâmı küllü terikeye urasın

195. Ne hâşıl mes’eleyle kısmet eyle
Birin sehm-i ferîka nisbet eyle

FAŞLUN FÎ KİSMETİ’T-TERİKETİ BEYNE’L-ĞUREMÂİ’L- MÜNFERİDE

Qazâ-i deyn için taqsîm oluna
Ğarîmi vârisüñ yirine qonsa

¹⁹³ her ferîkuñ B : her birinüñ A

Ġarîmũñ her birinũñ deynini bil
Ki her bir vârisũñ sehmi gibi kıł

Taşîh gibi kıluben cümle deyni
‘Amel kıł vârisũñki gibi ‘aynı

FAŞLUN Fİ’T-TEĤÂRÜCİ MİN BA ‘Zİ’L-VEREŞEH⁸⁹

Eger mesâilde olsa teĥârüc
Ki şulĥ ile vereşe olsa ĥâric

200. Anuñ sehmin taşîhden eyle iĥrâc
Kalan şey’i kılana eyle idrâc

Mişâli zevc-i ümm ‘ammi bulardur
Mihrden şulĥ ile zevci çıkardır

Kalanı kısmet eyle ümm ü ‘amme
İdüp işlâş iki ümme bir ‘amme

BÂBÜ’R-REDDİ ‘ALA ZEVİ’L-FURŪZİ’N-NESEBİYYEH⁹⁰

Gel imdi reddũñ aĥvâlini diñle
Ne veche redd olur yolunu añla

Ferâizden eger kim nesne kıla
‘Uşûbet ehli varsa anı ala

⁸⁹ A nüshasında bu başlık FAŞLU Fİ’T-TEĤÂRÜC olarak yazılmış.

²⁰¹ ümm ‘ammi A : ümm ü ‘ammi B

²⁰² ümm ü ‘amme A : ümmi vü ‘amme B // işlâş B : eşlâş A

⁹⁰ A nüshasında BÂBÜ ‘ALÂ ZEVİ’L-FURŪZİ’N-NESEBİYYETİ’R-REDDİ olarak yazılmış.

²⁰³ Ne veche B : Ne şekle A

205. Yoğise redd olur aşhâbu farza
Sihâmı üzre mişlin kıla ʿarza

Velî zevc ile zevceye olunmaz
Neseb yokdur bulara redd kılinmaz

Budur ʿamma şahâbî'nün sözi bil
Bizim aşhâbımız aldı özi bil

Velî Zeyd ibn-i Şâbit ol dimişdür
O beytü'l-mâle şöñunı kıomışdür

Olupdur Şâfi ʿî Mâlik bunı hem
Çü olmadı Hanefiler yime ğam

FAŞLUN FÎ EKŞÂMÎ MESÂİLİ BABİ'R-REDD

210. Bulardan şöñra bilgil bunı ey yar
Bu bâbuñ mes'elesi her ne kim var

Çamusı dört kısmıdır anı añla
Diyem bir bir oları beni diñle

FAŞLUN FÎ'L-KİSMİ'L-EVVEL

Birisi mes'elede cins-i vâhid
Buluna ehl-i reddden olmaya nidd

Çılasın mes'eleyi başlarından
Bu vech-ile çıkasın işlerinden

²⁰⁸ Zeyd ibni Şâbit A : Zeyd bin Şâbit B

²¹⁰ bunı ey yar B : anı ey yar A

Miṣâli iki kız ya kız qarındaṣ
Ya ceddeler ola ikisi hâl daṣ

215. İkidēn kılubēn bil mes'elesin
Viresin her birine her birisin

FAṢLUN Fİ KİSMETİ'S-ŞÂNÎ

İkinci ola redd ehli nice cins
Velî men lâ yürad'dan olmaya ins

Qılup mes'elesin eshümlerinden
Sevâba iresin her birlerinden

Nitekim mes'eleyi kıla iki
Eger olsa südüs ehlinden iki

Qıla üçden südüs olsa şülüşle
Qıla dörtten nıṣıf olsa südüsle

220. Qıla beşden südüsle olsa şülşân
Ya nıṣfıyla şülüş yâḥud südüsân

EMSİLETÜ'R-REDDİ MİNE'L-KİSMİ'S-ŞÂNÎ

Qulaḡuñ tut bunı cân-ile diñle
Bularuñ hep miṣâlini de añla

Ola cedde ana bir kız qarındaṣ
İkidēn kııl südüsde iki qarındaṣ

²¹⁵ kılubēn bil mes'elesin B : kılubēn mes'elesin A

Ana bir ik[i] kız kardeşle cedde
Südüsle hem şülüş de üç bu redde

Ola kızla oğul kız zû reddin
Nışif südüs gelür cümlesi dörtten

225. İki kızla ana olsa tamamı
Südüs şülşân olur beşden sihâmı

Ya kız oğul kız hem ana olsa
Buda beşdür bular redd ehli olsa

Ya bir kız kardeş olsa iki başdan
Ana ola daği hem aña işden

Nışif şülüş bular beşdür ey oğul
Sihamından kırup reddün yolun bul

FAŞLUN FÎ KİSMİ'S-SÂLİŞ

Üçüncü men yürad bir cinsden ola
Ola men lâ yürad hem anlar-ile

230. Virüp men lâ yüraddün farzın evvel
Eğalli mahrecinden ola enzel

Qalan bâkî ruûsı men yüradda
Ola vâfi ne hâcet darb ü 'adde

Mişâli zevce üç kızlar ola
Rubu ' vir zevce için kızlar ala

²²³ ik[i] kız kardeşle B : kız kardeşle A // Südüsle hem şülüş B: Şülüşle hem südüde A

²²⁴ zû B : zî A

Degülse müstekîm bâkî ruûsa
Ruûs vefkın eçalle ur var-ise

Mişâli zevc ola altı kız-ile
Virüp zevce rubu^c üç kızlar ala

235. Degüldür müstekîm üç altıya bil
Tevâfuğ bi'ş-şülüş beyinde bulğıl

Ruûsüñ vefkı iki çarb it anı
Rubu^c maħrecine ola şemânı

Birin zevcün ikiye ur aşıldan
Anı zevc eline virgil hâşıldan

Üçin hem kızlaruñda urğıl anı
Olur altı birer vir yok gümânı

Degülse müstekîm olsa tebâyün
Sihâm-ile ruûs beyni mübâyin

240. Ruûsüñ küllüni aşla urasıñ
Ne olursa o meblağdan viresin

Mişâli zevc ola beş kız-ıla dir
Birin zevce üçinde kızlara vir

Beşe üç müstekîm olmaz mübâyin
Beşi çarb eyle dörde budur âyîn

²²¹ kız-ıla B : kız-ile A

EL-ḲİSMETÜ'R-RÂBİ'U MİN BÂBİ'R-REDD

Ola dördüncü kısmı men yürad leh
Me'a men lâ yürad cinseyn ü ekşer

Bu kez men lâ yürad farzı beḳâsın
Olara ḳısmet idüben beḳâsın

245. Olursa müsteḳîm ni' me'l-meâbdur
Bu bir şûretdurur ancaḳ şavâbdur

Bu ol şûret ki rub'ı ala zevcât
Eger birdür ya ekşer ola zevcât⁹¹

Mişâli altı kız ḳardaş anadan
Daḫi dört cedde bir zevce nisâdan

Bu aşl-ı mes'ele dörtden olıser
Birin zevce olup üçü ḳalıser

Olaruñ mes'alesi daḫi üçdür
Li ümm ḳardaş şülüş ceddât südüsdür

250. Bu üç sehmüñ birin ceddâta virgil
İkisinde li ümm eḫavâta irgil

Degülse müsteḳîm bâḳî bulara
Bularuñ mes'alesin aşla ura

Ne olursa o meblağdan maḳâle
Ferîḳın farzlarına maḫrec ola

²⁴⁴ Bu kez B : bu dem A.

⁹¹ A.da bu mısra atlanılmış ve şiirin ana metninin kenarındaki boşluğa yazılmış.

Misali altı cedde kız toktuzdur
Daği dört zevce cümle on toktuzdur

Eğalli mağrecinden smni zevcât
Olup bâkî benâta hemde ceddât

255. Sds ceddâta vir slsn benâta
Bein virdn iki ıaldı Őebta

 bâkî mes'ele beyni mübâyin
Bei ur sekize buluna yin

Bu đarbuñ meblađı ćn kırđ olupdur
Bu meblağdan ferknı bulupdur

Olursa münkesir ba'zlarına
Dinilen al-ıla tah oluna

MİŞL'T-TAŞHI'L-MTEZYİD

Diyem anı daği saña burada
Biline her bire kısmet frde

260.  zevcâtuñ sekizden elde var bir
Sihm men yradda đarb be vir

Benâtuñ ellerinde vardı drdi
Yediye ur yigirmi sekiz oldu

Daği ceddtuñ elinde bir idi
Yediye đarb eyle pes yedi oldu

²⁵⁹ frde B : burada A.

MİŞÂLÜ'T-TAŞHÎHİ'Z-ZÂYİD MİN ĐARBİ'L-MEBLÂĞ

Çü kısmet eyleyüp geldün taşîha
Aşıldan girelim aşıl taşîha

Çü zevcâta beşi irdi bu kırkuñ
Mübâyindir bu dörde eyle farquñ

265. Yigirmi hem sekiz kızlara virdüñ
Mübâyindür buda anlara gördüñ

Yedide ceddelere kılduğ işâl
Bulara da mübâyin oldu bu hâl

Ruûsler cümlesi mevķûf olupdur
Bularuñ Ėarbları ma'ru'f olupdur⁹²

Olur dört altıya nişfi tevâfuğ
Urup nişfi ola on iki bayığ

Anuñla toğuza eyle nazâr hem
Tevâfuğ bi's-şülüş bunlarda hem dem

270. Birinüñ şülüşin urĖıl birine
Otuz altıya bâliğ oldu gene

O mağrûbdur anı ur erbe'îne
İrişür biñ ü dört yüz erbe'îne

²⁶³ taşîha B : faşîha A.

⁹² A.da bu mısra asıl metnin yan tarafına yazılı.

²⁶⁹ eyle nazâr hem B : nazâr eyle hem A.

Olur mahrec ferîkuñ farzlarına
Taşîhu'l-mes'ele bu ola yine

Çü zevcâtuñ beşi var kırkıdan elde
Anı darb it otuz altıya dilde

Olursa meblağı yüz seksen anuñ
Olara kısmetidür lâ mekânuñ

275. Yedi var ceddeleruñ kırkıdan elde
İki yüz elli iki darb dilde

Benâtuñ var idi yigirmi sekiz
Kılalum darb-ıla anı biñ sekiz biz

Eğalden serlerine nisbetin bil
Kıyâs-ı mağrûb ile sehmin irgil⁹³

Alurlar kırk beşer bu cümle zevcât
Dağı kırk ikişer hep cümle ceddât

Benâtuñ her birine yüz on iki
Üleşdür olmaya bunlarda şâkî

BÂBÜ MUĞÂSEMETİ'L-CEDDİ
ME 'A'L-İHVETİ VE'L-AĞAVÂT⁹⁴

280. Eger cedd kısmetin bilmek dilerseñ
İmâmeyn kavlidür anı kılarsañ

²⁷⁴ Olursa meblağı B : Olur bil meblağı A.

⁹³ Kıyâs u mağrûb eyle sehmin irgil' diyede okunabilir. B sehmini.

⁹⁴ A nüshasında bu başlık BÂBÜ MUĞÂSEMETÜ'L-CEDDİ olarak yazılmış.

Dedi Bû Bekr aña tâbi   şahâbe
Ki olmaz cedd-ile hergiz izâfe

Düşerler cedd-ile e  yân ü  allât
Alup ceddâtlara olmaz  asâmât

Buñadur bil Hanîfe  avl-i fetvâ
Mezâhibden budur cümleden e vâ

Velî Zeyd ibn-i Şâbit bil dimişdür
İmâmeyn Şâfi  î Mâlik de işdür

285. Olur vâris benü'l-a  yân ü  allât
Ki cedd ile  ılurlar i tisâmât

Velî cedd için ola  ayr-ı emreyn
S l ş k l ya ola  ayru's-sihâmeyn

Didiler tefsîri bu i tisâma
Dede  ardaş gibi dura ma âma

Benü'l a  yân ile  allâtı bile
Hısâba cedde izrâr içü  ıla

Meger ola benü'l- a  yânda bir  ız
Cemî  uñ nişfin  ala ba  de cedd tiz

290.  alursa şey' alalar anı  allât
Yogise  alalar ender melâlât

²⁸⁴ bil dimişdür B: ol dimişdür A.

²⁹⁰  alalar B :  alıser A.

Miṣâli cedd-ile üç kız karındaş
Bir a‘yânı iki ‘allâta yoldaş

Çü aḡ gibi kılmıdı cedd olara
İki alur birer alur bulara

Bu kez a‘yânı bular niṣf-ı kâmil
İki buçuk olur bu niṣfa Şâmil

Benü’l-‘allâta niṣfi aldı sehmiñ
Bu ‘öŐridür bu maluñ eyle fehmiñ

295. Bularuñ sehmi çünkim kesr-i niṣfi
Beşe ur ikidür maḥrec-i niṣfi

On olur bu kez taz‘if idesin
Sekiz cedd iki ‘allât ol sivâsın

Çü beşden niṣfi sehmi aldı ‘allât
Kesir geldi vü arb oldu temâmât

Yigirmiden iki oldu bulara
Bunu bil ‘öŐr-i mâl oldu dü pâre

açan bu mes‘elede olsadı bir
Li eb kız ardaŐı ızrâr için dir

300. Aña Şey’ almayup ḥâib oliser
Ola dörtden ala anlar ikişer

Ki zîrâ bunda cedd niṣfi aliser
Şülüşden ḥod niṣif ekşer oliser

O bir nişfi qalur kızlara çünkim
Alup a ‘yânı cümle qalmaya sîm

Buña izrâr dinildi anuñiçün
Olaydı cedd-ile a ‘yânı içün

İkili birli alur idi kısmet
Dedeye çok düşerdi anda ni ‘met

305. Çü ‘allâtı girüp kesdi yarısın
Virüp a ‘yânına sehmüñ varısın

Pes imdi nişf-ı şey’ kim dü şülüşden
Sebep oldı bu azlığa dürüstden (?)

FAŞLUN Fİ’HTİLÂFI ZÎ’S-SEHMİ BİHİM

Sihâm issi qarışsa bunlara bil
Dedeye üç umürüñ efdalin kııl

Ki ya ‘ni farzını virüp zû sehmüñ
Nazar kııl bâkiye hoş eyle fehmüñ

Muqâseme şülüş südüs ne ise
Hayırlu cedd içün anı qo irşe

310. Virüp zevcüñ haqın bâkîsini gör
Dede qardaş arasında nişifdur

Bu demde mes’ele ikiden olur
Birini zevc birini anlar alur

³⁰⁵ Virüp B : Virür A.

Hayırludur dedeye işbu kısmet
Oluser rub^ı mâl bu nişfa nisbet

Eger bâkîden alsaydı şülüş ol
Südüs mâle dutardı bu kez yol

Bilindi çün muķâseme hayırlu
Velî bâkî sehim oldu kesirlü

315. İkiyi aşla urduķ oda iki
Taşîhu'l-mes'ele dört oldu tâki

İkisin zevc alup ikisi kaldı
Birini cedd birini ķardaş aldı

MİŞÂLİ ŞÜLÜŞİ'L-BÂKÎ

Şülüş bâkî mişâli budur añla
Ehaveyn uht vü cedd vü cedde ola

Bu demde mes'ele altıdan oldu
Birin cedde alup beş bâkî kaldı

İderse iķtisâmı cedd bu halde
Tutar beşden iki ħumsını elde

320. Olur bir sehm-ile üç sübü^ı sehm ol
Olurdu bir sehim alsa südüs kül

³¹⁴ kesirlü A: kesirli B.

³¹⁵ İkiyi B : İkii A // Taşîhu'l-mes'ele A : Taşîhu'l-mes'ele B.

³¹⁹ ħumsını elde B : iki sübü^ı elde A.

Şülüş bâki bu demde efdal oldı
Anuñçün bu arada bunı aldı⁹⁵

MİŞALÜ SÜDÜSİ'L-KÜLL

Südüs küllün mişâlin añla cedde
Ola bir kız ehaveyn cedd ü cedde

Bu demde mes'ele altıdan oldı
Südüs cedde nışif kız iki qaldı

Muqâseme olunsa cedd bu halde
İki sehmün şülüşin dutar elde

325. O hod sehmün şülüşânı olıser
Şülüş bâkide hem öyle alıser

Şülüş külde bütün bir sehmi aldı
Pes imdi işbu cedde efdal oldı

Çü bâkî bir ikiye oldı meksûr
İkii aşla ur on iki meştur

Taşıhu'l-mes'ele bu meblağ ola
Zevi'l-eshüm qamusı bundan ala

⁹⁵ Bu mısra A.da : Bu kez bir sehm-ile şülüşânı aldı.

³²⁴ şülüşin B : şülüşün A.

³²⁶ Şülüş külde B : südüs külde A.

³²⁷ İkii aşla ur on iki meştur A : ikiyi aşla on iki meştur B.

FÎ TEDÂRIKÎ'Ş-SÛLÛŞİ'L-BÂKÎ İN LEM YÛCED

Şûlûs bâkî hayırlu olsa cedde
Bulunmasa şaḥîḥ şûlûş bu ḥadde

330. Şûlûş maḥrecini aşla urasın
Ne olursa o meblağdan viresin

İzâle eylemek kesri aşıldur
Mesâilde bu daḥi bir faşıldur

MİŞÂLÛ MES'ELETİ'T-TEDÂRÛK

Nitekim mes'ele olmuşdı sâbık
Anuñ ḍarбі olur buña muṭâbık

Üçüñ altıya ḍarбі on sekizdür
Şûlûş bâkî bu ḍarbdan ḥâşıl olur

FÎ ZİYÂDETİ'L-MEḤÂRIC

Uyup zeyde burada iki maḥrec
Ziyâde ba'zı farzı kıldı muḥrec

335. Otuz altı yarısı on sekizdür
Bularla cümle maḥrecler ṭokuzdur

Ki zîrâ mes'ele ḥâlî degüldür
Şu demdeki şûlûş bâkî hayırdur

³²⁹ bulunmasa A : bulunmasına B.

³³³ Şûlûş bâkî bu ḍarbdan ḥâşıl olur B : Bu aşıl mes'ele deyü isim vir A.

³³⁵ cümle B : ḡayrı A.

³³⁶ Şu demdeki şûlûş bâkî hayırdur B : Şu demde bil meḥâricler ki şûlûş bâkî hayırdur A.

Olubdur mes'ele altıdan ol dem
Bulunmaya şahîh anda şülüş hem

Urulur altıya üç bilgil anı
Olıser on sekiz aşl eyle anı

Yâhûd on ikiden olursa aşlı
Şahîh olmaz şülüş bâkîde faşlı

340. Üçi on ikiye ol dem urasın
Otuz altı olur aşlı kılasın

MİŞÂLÜ SÜDÜSİ'L-KÜLLİ MİN 12

Kaçan terk eylese cedd-ile zevcin
Anasın bir kızın hem daği uhteyn

Bu dem cedde hayırludur sūdüs bil
On üçe 'avl ider mes'ele 'âil

Bu kez uhti çıkar hâib aradan
Ki virmedi aña kısmet yaradan

Virüp on ikiden zevce üçüni
Şeşin kıza nışif haqqı di bunı

345. İkinin anaya bâkî kıla bir
Kime ola naşib anıda bir gör

³³⁷ Olubdur mes'ele B : Olursa mes'ele A.

³⁴⁰ Üçi on ikiye ol dem urasın B : O dem üçü on ikiye urasın A.

³⁴³ çıkar B : çıkı A.

³⁴⁴ Virüp on ikiden zevce üçüni A: Virüp on zevce üçüni B // Şeşin kıza B: Kıza altı A.

Muķâseme kılursañ cecdi bunda
Sülüşâ sehm olur naşîbi anda

Sülüş bâķî virürseñ işbu demde
Yalıñuz bir şülüş alur dedemde

Südüs kül vir söz iki oliser
Dedeyle işbu kısmet yek geliser

Pes ol dem mes'elemiz oldı 'âil
On ikiden on üçe oldı mâil

350. O kız kıardaşa çünkim nesne kıalmaz
Çıķup maħrum aradan hışşe almaz

FÎ MÂ İNFERADE BİHİ ZEYDÜ'BNÜ ŞÂBİT
FÎ CE 'ALİ'L-UĞTİ FÎ EKDERİYYETİ ZÂTİ FARZİN FAĖAᖃ

Bil imdi şübhesiz Zeyd ibn-i Şâbit
Dedeyle uğte kıılmaz farz şâbit

Gerek a 'yânı 'allâtı bularda
Sivâ ekder yok işbâtı bu yirde

Velî bunda kıılır anları zî farz
Dedeyle anlara da kııldı şey' 'arz

MİŞÂLÜ'L-MES'ELETİ'L-EKDERİYYEH

Nedür ol mes'ele deyü şorarsañ
Beyân idem saña aşlın ararsañ

³⁵¹ Bil imdi şübhesiz Zeyd ibn-i Şâbit B : Dağı bil şübhesiz Zeydü'bnü şâbit A.

³⁵² işbâtı bu yirde B : işbâtı o yirde A.

355. Ki ol bir zevc-ile ümm cedd olupdur
Dağı bir kız karındaş da gelüpdür

Ata ana bir ola ya ata bir
Bu aşl-ı mes'e le bil altıdandır

Nışif zevce şülüş ümme südüs cedd
Nışif uhte tokuza 'avl ider cedd

Bu kez cedd hışşesin kızla katıser
İkili birli aluben ötiser

Ki zîrâ cedde kısmet bunda efđal
Südüsden çün şülüşân oldı ekmel

360. Sihâm dördür bular ma'nâda bil üç
Üçe dördi velî kısmet işi güç

Üçi darb eyledüñ 'avl-ile aşla
Yigirmi yididen oluna faşla

Didiler ekderiyye mes'e leye
Beni'l-Ekder'den oldı bu kazıyye

Ola uht yirine eđ ya da ühtân
Ne 'avl ola ne ekderiyye bu şân

BÂBÜ'L-MÜNÂSEHATİ HİYE
İNTİKÂLÜ'L-İRSİ KABLE'L KISMEH ⁹⁶

Mevâriş intikâlin daği diñle
Münâseha didiler anı aña

365. Eger ba'zuñ naşîbi olsa mîrâş
Ki kable'l-kısmet olup kalsa îrâş

Bu bâbda kâ'ide budur bilesin
Ki evvelüñ taşîhini kılasın

Pes andan şâniî taşîhî idesin
Elinde olana taṭbîk idesin

Olursa müstekîm darba ne hâcet
Muvâfıksa olur vefkında elbet

Taşîh-ı şânînüñ evvele vefkın
Uralar meblağından ala haqqın

370. Mübâyinse küli külle uralar
Ne olursa o meblağdan vireler

Taşîh-ı evvel ehlinüñ sihâmın
Urup vir şâniye yâ vefka anuñ

⁹⁶ A nüshasında bu başlık BÂBÜ'L-MÜNÂSEHATİ olarak yazılmış.

³⁶⁷ taşîh A : taşîh B.

³⁶⁹ Taşîh-ı şânînüñ : metinde Taşîh-ı şânînüñ. Bu beyit A da yok. Fakat 370.beyitten sonra B den farklı olarak şu beyit vardır: Taşîh-u şânînüñ vefkın uralar // Taşîh-u evvele andan vireler.

³⁷⁰ uralar B: uralar A // vireler B: viresin A.

Bu kez şânî ahâlîsi sihâmın
Elinde olana ya vefkına anuñ

Eger şâliş ü râbi^c olsa dağı
Nihayetsüz teselsül olsa dağı

Ƙılasın meblağı evvel yirine
Diyessin âhıre şâni boyına

375. Gözüñ aç ğaflet itme işbu tâcı
Olasın ehl-i farzuñ âfitâbı

MİŞÂLÜ'L-MÜNÂSEĦA

Mişâli zevc bint vü ümm olıser
Dağı zevc mer'esin eb ümm ƙoyıser

Ƙosa ƙız dağı cedde iki oğlın
Ƙosa cedde dağı eĥaveyn zevcin

Ʀutagör fehm idüp işbu uşûli
Olasın ehl-i farzın sen fuĥûli

BÂBÜ ZEVİ'L-ERĦÂMİ MUĦLAƘAN⁹⁷

Zevi'l-erĥâmuñ aĥvâlini diñle
Kime dirler zevi'l-erĥâm añla

³⁷² sihâmınuñ B : sihâmın A, bu beytin ikinci mısrasınm hece sayısı fazla.

³⁷⁵ tâcı B : bâbı A.

³⁷⁶ vü : A da yok // Dağı zevc mer'esin eb ümm ƙoyıser B : Ölüp zevc mer'esin eb ümm ƙoyıser A.

³⁷⁷ Ƙosa ƙız dağı cedde iki oğlun A : Ƙosa ƙız ceddemin ƙızım iki oğlun B.

³⁷⁸ sen fuĥûli B : ez fuĥûli A.

⁹⁷ A nüshasında bu başlık BÂBÜ ZEVİ'L-ERĦÂM olarak yazılmış.

380. Şulardı zû karâbet yokdı farzı
‘Uşûbetle daği almazdı ‘arzı

Şahâbîden çoğı vâris kılurlar
Bizim aşhâbımız bunı alurlar

Velî Zeyd İbn-i Sâbit kılmaz anı
Daği hem Şâfi ‘î dutdı bu şânı

FAŞLUN FÎ İZÂFİ ZEVİ’L-ERHÂM

Zevi’l-erhâm daği dört sınıf olurlar
Birisi meyyite nisbet kılurlar

Bular nesil-i benât-ı nesl olurlar ⁹⁸
‘Adâsından bular aqdâm gelürler

385. İkinci meyyit aña nisbet olur
Bular ecdâd-ı ceddât sâkıftundur

Üçüncü meyyitüñ aşlına mensûb
Ki ya ‘ni eb ile ümmine mensûb

Bular kız kardeş evlâdı daği hem
Ola oğlan karındaş kızlarından

Li ümm er kardeşuñ oğulları da
Kamusı dağil olur bu seride

³⁸⁰ Şulardı : Şular kim A.

³⁸¹ bunı alurlar : anı alurlar A.

³⁸² Daği hem Şâfi ‘î dutdı bu şânı A : Daği hem şâfi ‘ıyye tutardı anı B.

⁹⁸ Bular nesil nesl-i benât olurlar B : bu mısra A da şu şekildedir: Kızıyla oğlı kızını nesil bunlar.

Olurlar şımf-1 râbi   cedde nisbet
Vü ceddeye olur nisbetde müşbet

390. Ana bir  ammilerle h aleler hem
Dağı dayılar ile deyzeler hem

Bu eşnaflar ve bunlardan olanlar
Zevi'l-erh am olur cümlesi anlar

FAŞLUN FÎ MERÂTİBİHİMİ'L-MÜRETTEB

Dimişdür B  Süleym n bir riv yet
Mu ammed bin H asen'dend r dir yet

 m m A  zam'dan eyler ol da anı
Ya  nd r bu şun fdan şımf-1 ş n 

Anu  so nı ya  nd r şımf-1 evvel
Ne de nl  olalar ger i kim esfel

395. Anu  ardı  çinci ne inerse
Anu  ardınca r bi   ne s nerse

FAŞLUN FÎ EŞAĦĦİ'L-MERÂTİBİ'L- ME'Ħ ZETİ BİH 

Eb  Y s f H asen ibn-i Ziy d hem
Riv yet itdiler ez- m m A  zam

Dağı ibn-i S m   a ez-Mu ammed
 m m A  zam'dan itdi ol riv yet

³⁹⁰ hem B : hem dem A.

³⁹³ Ya  nd r bu şun fdan şımf-1 ş n  A : Ya  nd r dir bular şımf-1 ş n  B.

³⁹⁵ Anu  ardı B : Anu  so nı A.

EMŞİLETÜ'T-TERTÎB

Bu eşnâfuñ yakîni şımf-ı evvel
Daği şâni vü şâliş râbi ʿa gel

ʿUşûbetde olan tertîbî gözle
Yakîn yakîn bularuñ izin izle

400. Budur me'ḥûz olan eḳvâl içinde
ʿUşûbet tertîbî her ḥâl içinde ⁴⁰⁰

İmâm Yûsûf Muḥammed ḳavli her dem
Üçünci şımf ebü'l-ümm cedden aḳdem

Olar da hem uşûli terciḥ ider
Velî bunuñ furû ʿın aña yirinden

FAŞLUN Fİ'Ş-ŞİNİFİ'L-EVVELİ MİNE'L-ERBE ʿIYYE ⁹⁹

Gürûh-ı evvelüñ irşe eḥaḳḳı
Kim aḳrebse odur bil müsteḥaḳḳı

Mişâli kız kız evlâ olupdur
Oḡul kız kızından õñ gelüpdür

405. Eger olsa derecede ber-â-ber
Bu demde vâriş evlâdı alurlar

⁴⁰⁰ 2.mısrada zihaf var.

⁴⁰² Olar da : olar daği A // Velî bunuñ furû ʿın B : velî bundan furû ʿın A.

⁹⁹ A nüshasında bu başlık FAŞLU Fİ'Ş-ŞİNİFİ'L-EVVEL olarak yazılmış.

⁴⁰³ Gürûh-ı evvelüñ irşe eḥaḳḳı B : Ferîḳ-ı evvelüñ irşe eḥaḳḳı A.

⁴⁰⁴ gelüpdür B : alupdur A.

Nite oğul kızınıñ kızı evlâ
Kızı kızınıñ oğlından mişâlâ

Derece bir degül evlâd-ı vâris
Veyâhüd cümlesi evlâd-ı vâris

Ebû Yûsûf Hasen ibn-i Ziyâd dir
Furû ebdânına eibret bulıvir

Uşûle baqmağıl her ne ki olsun
Hemân fer e naşib-i vâfi bulsun

410. Uşûli müttefikse dir Muhammed
Bu kavle razıyem ben dağı elbet

Eger olsa uşûli muhtelif bil
Uşûle kısmet eyle fer a vâşıl

Muhalıfdür olara bu kavilde
Olaruñ aksidür kısmet aşıl

MİŞÂLÜ MÂTTEFEKAL UŞÛL

Mişâli kızını oğlun kızını kızın
Kosa ikili birli ala hazzın

Uşûli müttefikdür çünki bunda
Muhammede muvâfikdur bedende

⁴⁰⁶ Kızı kızınıñ oğlından mişâlâ A : Kızıñ kızınıñ oğlından mişâlâ B.

⁴⁰⁷ veyâhüd B : yâhüd A.

⁴¹³ oğlun kızını A: oğlu kızını B.

415. Kaçan terk eylese kız oğlu kızın
Dağı terk eylese kız kızını oğlın

Olar ebdân ü fer'â i'tibârı
Virür oğlana iki kıza biri

Muhammed çün uşûle 'ibret eyler
İkinci bağna eşlâş kısmet eyler

Kız oğlunuñ kızını ikisin alur
Babasınıñ naşibi aña qalur

Kızınıñ kızınıñ oğlunu birin alur
Anasınıñ naşibi aña qalur

MEZHEBÜ MUHAMMED

420. Muhammed dir kız evlâdı ne olsa
Buđûn-ı muhtelif ne deñlü gelse

Şu bağn-ı muhtelif evvel buluna
Zükûr ünşâ iki birli buluna

Zükûr bir şâife bir dağı ünşâ
Qılına kısmete her ne var ise

Zükûrünüñ hışşesin cem'ide birden
Olaruñ nesli üzre gide ordan

Buğûn-ı muhtelif nerde gelürse
İkili birli vir kısmet olursa

425. Ünâsuñda naşîbin böyle cem   it
Olaruñ dağı nesli üzre çek git

MEVZU  UN YEŞİH U...(?)

Gene böyle Mu ammed  avli a la
U  l va fin alur fer    adetle

Nite  IZ  IZINU   IZI iki oğln ¹⁰⁰
 osa  IZ  IZINU  hem oğlı  IZIN

 IZ oğlunu   IZINU  iki  IZIN
 osa i it bularuñ bunda s zin

Eb  Y s f bedende  ibret eyler
 kili birli fer  a  ismet eyler

430. Mu ammed   n  adetden va f alur
V  ba nı mu telif   n de bulur

Yididen  ismet eyler iki birli
Olur d rt oğlana    ıza yirli

Oğul  azzın f r da fer  a ilter
 IZU nda cem   ider nesline ilter

   ba n-ı   n  iki  ızdur evvel
 ki olur ikid r ol m evvel

⁴²⁵ Ünâsuñ B : Ünâsuñda A.

¹⁰⁰ Bu mısradada hece fazlası var.

⁴³² nesline B : fer  me A.

Üçüncü başna irse ola kesri
Ruûsı aşla ur kim ola yüsri

435. Yigirmi sekize meblağ irişür
Bu meblağdan naşîbe hep girişür

Çü bildüñ böyle oldı bu rivâyet
Muhammed kavlidür eşher be-gâyet

Zevi'l-erhâmda cümle bunı gözle
Muhammed izini her demde izle

FAŞLUN FÎ 'TİBÂRİ'L-CİHÂT¹⁰¹

Qılur 'âlimlerimiz i 'tibârî
Cihâtı irşe eyler ya 'ni cârî

Ebû Yûsûf velî qılur furû 'da
Muhammed i 'tibârî bil uşûlde

440. Nite kızı kızınıñ iki kızı
Olar hem kızı oğlunuñ da kızı

Vü bir kızı kızınıñ oğlını da
Qosa bunlarda farkı nice ide

Ebû Yûsûf sihâmı üçden itdi
Ki ya 'nî ma 'nide üç oğlan itdi

İkisin kızlara oğlana birin
Virüp buldı cihâtı cümle yirin

¹⁰¹ A da FAŞL.

⁴³⁹ Muhammed i 'tibârî bil uşûlde A : Muhammed 'ıbreti aşla şurû 'da B.

Muhammed bil yigirmi sekiz aqsâm
İdüp malı bulara kıldı iqsâm

445. Yigirmi ikisin kızlara virdi
Uşûli cânibinden vara irdi

On altı babadan altı anadan
İki başdan alup ıoldı ğınâdan

Virüp oğlana da altı sihâmı
Naşbin her kişi aldı tamâmı

FAŞLUN Fİ'Ş-ŞİNİFİ'Ş-ŞÂNÎ MİN ZEVİ'L-ERĤÂM¹⁰²

Gürûh-ı şânîden mîrâşa evlâ ¹⁰³
Ne yöndense ola meyyite ednâ

Eger olsa derecâtı müsâvî
Vereşe nesli olan ola hâvî

450. Bu kavlüñ kâili Bû Sehl-i Farzî
Daĥi Bû Fazl ü ibn 'Îsâ[-yı] Başrî

Buña kâil degildir cevz-e cânı
Aña tâbi ' Alî Büstî ecânı

Olurlarsa menâzilde müsâvî
Bularda nesl-i vâriş yoksa hâvî

¹⁰² A nüshasında bu başlık FAŞLU Fİ'Ş-ŞİNİFİ'Ş-ŞÂNÎ olarak yazılmış.

¹⁰³ Bu mısrada zihaf var.

⁴⁴⁸ Ne yöndense A : Ne yönden ise B.

⁴⁵¹ Aña tâbi ' Alî Büstî ecânı B : Ebû 'Aliyyi Büstî hem icânı A.

Yâhud olsa kamu vâriş nüsûli
Karâbet müttehid hem de uşûli

Uşûl vaşfi çü düşdi ittifâkı
Beden üzre olur kısmet vifâkı

455. Olursa muhtelif vaşf-ı uşûli
Ezelde oluna kısmet huşûli

Nitekim şinf-ı evvel de dinildi
Bu da anuñ gibi hem idinildi

Eger olsa karâbetler muhâlif
Eb ü ümmden gelür olsa tehâlûf

İkişer eb karâbetine ire
Birer de ümm karâbetine vire

Şoñunda her ferîkuñ hışşesini
Aralarında kısmet eyle anı

460. Karâbet müttehidler hâli gibi
Olalar müttefikler mâli gibi

FAŞLUN Fİ'Ş-ŞINF-İ'Ş-ŞÂLİŞİ MİN ZEVİ'L-ERHÂM¹⁰⁴

Üçüncü şinfuñ ahvâlini diñle
Hükümde şinf-ı evvel gibi añla

Ki ya 'nî akrabı evlâ olupdur
Yakîni meyyite öñdin alupdur

¹⁰⁴ A nüshasında bu başlık FAŞLU Fİ'Ş-ŞINF-İ'Ş-ŞÂLİŞ olarak yazılmış.

Eger olsa qarâbetde müsâvî
‘Uşûbet ehli nesli olsa hâvî

Zevi’l-erhâm nüsûlinden bu evlâ
Ki zîrâ rütbesi anlardan a ‘lâ

465. Nite er kardaşuñ oğlı kızını
Vü kız kardaş kızınıñ oğulunu

Gerek a ‘yânı ya ‘allâtı olsun
Hemin er kardaş oğlı kızını alsun

Ki zîrâ ol ‘uşûbet ehl-i nesli
Zevi’l-erhâm’dan evlâ oldı aşlı

İkisi de anadan ger olalar
Didi Yûsûf iki birli bulalar

Bedenlerde kıılır ol i ‘tibârî
Şıfâtına göre kıismetde cârî

470. Muḥammed dir uşûle i ‘tibârî
Zükûr ünşâ müsâvî bula yârî

Eger olsa derecede müsâvî
‘Uşûbet ehli nesli yoksa hâvî

Yâḥud küllî ‘uşûbet ehli nesli
Yâḥud aşḥâb-ı farzuñ ba ‘zı nesli

⁴⁶⁷ evlâ B : a ‘lâ A.

Ebû Yûsûf kıllur aqvâya  ibret
O var-iken nider ednâya kıismet

Muhammed kıismetı aşıla şurû  dan
Cihât ile  adet alup furû  dan

475.  ü her bir fırkaya her ne ki irdi
Furû  na anı külline virdi

Nitekim şımfı evvelde dinildi
Bu taqsîmüñ uşûli idinildi

MİŞÂLÜ EVLÂDİ ZEVİ'L-FARZ VE
ZÜ'L-  UŞÛBETİ ME  A'L-HİZÂ'

Mişâli üç vucûhden er qarındaş
Vucûhden hem dağı üç kıız qarındaş

Birer kıızın  osaydı cümle bunlar
Birer oğlun  osaydı hem nisâlar

Ebû Yûsûf benü'l-e  yâni gözler
Bu mâli cümle anlar ile düzler

480. Anuñ soñı benü'l-  allâtı gözler
Anuñ soñı benü'l-ağyâf izler

 ıllup dörtden iki oğlana virür
İkisin kıızlara bir bir irürür

⁴⁷⁸ Birer oğlun  osaydı hem nisâlar A : Birer oğlun da  osaydı nisâlar B.

MİŞÂLÜN FÎ KİSMETİ MUHAMMED RH.

Muhammed cümle mâli üç bölüben
Birin ümm nesline virür seviyden

Uşûli bunlaruñ çünkim seviydür
Zükûr ünşâ bularda müstevîdür

İkisin kısım ider a ‘yânı içre
‘Adet aşla kıılır erkânı üzre

485. Birin er kardaşı kızına virür
Babasınuñ naşîbidür bu bir dir

Birin kız kardaşı nesline virür
Olar kıismet ikili birli kıılır

Kesir geldi ruûsı aşla urur
Taşîhu’l-meblağı toközdan olur

MİŞÂLÜ MÛTTEFEKİN ‘ALEYHİ’L-ĞAVÎYY

Vücûhden er qarındaşuñ kosa üç
Oğul kızlarını bir bir sivâ hîç

İki başlu olan alur bu mâli
İki yönden gelüpdür ihtimâli

⁴⁸² mâli B : A da yok.

⁴⁸³ çünkim seviydür A : çün müstevîdür B.

⁴⁸⁴ içre B : üzre A.

490. arâbet uvveti nesl-i uûbet ¹⁰⁵
Bularda ittifâı oldu ısmet

FAŞLUN Fİ'Ş-ŞINFI'R-RÂBİ  MİN EŞNÂFİ ZEVİ'L-ERĖÂM ¹⁰⁶

İşit akâmını dördinci ısmuñ
Bilegör neydügin bularda resmüñ

Yalıñuz olsa bunlaruñ birisi
Olur akkı anuñ hep mâl ü irşi ¹⁰⁷

Ki zîrâ olması aña müzâım
Budur âli bularuñ de'bi dâim

arâbet semti bir olsa cemâ at
Ke ammâtin vü avâlin vü âlât

495. Alur avâ olan dirlere bi'l-icmâ 
alanı girü alure bulur imnâ 

Ata ana bir olanlar alurlar
Ata bir yalıñuz baa alurlar

Ata birle ana birler de böyle
Ata bir aluben ayriya heyle

Zükûr üñşâ arâbet mütteıd hem
İkili birli ısmet eyle ol dem

¹⁰⁵ Nesl kelimesi B nüshasında nesli olarak yazılmış.

¹⁰⁶ A nüshasında bu başlık FAŞLU Fİ'Ş-ŞINFI'R-RÂBİ  olarak yazılmış.

¹⁰⁷ İrsi kelimesi ş harfiyle değilde s ile yazılmış.

⁴⁹⁵ bulur B : bulup A.

⁴⁹⁶ baa alurlar B : girü alurlar A.

MİŞÂLÜ İTTİHÂDİ'L-CİHETİ ME 'A QUVVETİ'L-ÇARÂBEH

Mişâli ata bir 'amm-ile 'amme
Ya ana ata bir hâl ile hâle

500. Baba bir olalar yâhud ana bir
Bulara ikili birli sehim vir

Çarâbetler semtleri olsa muhâlif
Olımaz kuvvete 'ibret muşadif

MİŞÂLÜ İHTİLÂFİ CİHETİ'L ÇARÂBEH

Mişâli 'ammete baba ana bir
Veyâhud hâlete ola ata bir

Veyâ dayı ola ata ana bir
Dağı 'ammete ola ol ana bir

Çarbât-ı ebe vir şülşânı
Atanuñdur naşıbi alsun anı

505. Şülüş vir ümme çarabâtına diñle
Nařbü'l-ümm durur ol alsun añla

Pes andan her gürühuñ hışşesini
Aralarında taқsim eyle anı

⁴⁹⁹ Mişâli ata bir B : Mişâli ana bir A // Yâ ana ata bir B : Yâ ana baba bir A.

⁵⁰¹ Çarâbetler B : Çarâbet A.

⁵⁰² hâlete ola ata bir B : hâlete ola ana bir A.

⁵⁰³ Veyâ dayı ola B : Veyâ ola dayı A.

Nice kim müttehid olsa qarâbet
Olurdu ancılayın eyle kısmet

FAŞLUN FÎ EVLÂDİHİM

Bular evlâdınıñ hukmin şorarsañ
Hükümde şımf-ı evveldür ararsañ

Ki ya ʿni irşe evlâ aqreb olan
Ne yönden ola olsun ço bulunan

510. Eger qurbda müsâvî müttehid semt
Ola evlâ olur kuvvet qarâbet ¹⁰⁸

Buña icma ʿ olundu ola aqvâ
Pes öyle olsa olur buña fetvâ

Ola qurb-ı qarâbetde müsâvî
Dağı semt-i qarâbetde tesâvi

ʿUşûbet ehl-i nesli oldı evlâ
Ol aqz ider oluben irşe mevlâ

Mişâli ʿamm kızını ʿammete oğlı
Ola a ʿyânı ya ʿallâtı ya ʿni

515. Virilür cümle mâl ʿammuñ kızına
Döniser ʿammete oğlı izine

⁵⁰⁸ hukmin şorarsañ B : hâlini şorarsañ A.

¹⁰⁸ Bu beyit B nüshasında mevcut değıl.

⁵¹¹ icma ʿ olundu B : icma ʿ olupdur A // olur buña fetvâ B : buña ola fetvâ A.

⁵¹³ oldı evlâ B : ola evlâ A .

⁵¹⁵ cümle mal B : küllü mal A.

Biri a‘yânîden olsa bularuñ
Biri ‘allâtı olsa i‘tibâruñ

Alur ol kim ola kuvvet qarâbet
Olur evlâ budur zâhir rivâyet

Qıyâs oldı ata bir hâleye bu
Ana birden muqaddem hıŝsedâr o

Me‘a hazâ zî raḥmüñdür o nesli
Ana birüñ hem oldı vâriş aşlı

520. Qarâbet kuvveti kendinde ma‘nî
Anı terciḥ iden ol oldı ya‘nî

Li ümminde olan ma‘nâyı terciḥ
Ėayrdandur degildür vaşf-ı terciḥ

O vâriş ile müdlî olmağıdur
O kendüden olan ma‘nâ kavîdür

Didi ba‘zı ki mâluñ küllîsini
Li eb‘ammuñ kıızına vire anı

Ki ol zîrâ ‘uşûbet ehl-i nesli
Bu vech-ile kavîdür anuñ aşlı

525. Eger qurbda olurlarsa müsâvî
Qarâbet semti olsa idi lâvî

⁵²¹ Li ümminde A : Li ümm de B.

Ḳarâbet kuvvetine ʿibret olmaz
ʿAşabe nesli olmak aşşî kılmaz

Ḳıyâs oldu li eb ümm hâleye bu
Ki nesl-i vâriş iken iki başlu

Bu olmadı li eb hâleden evlâ
Ḳarâbet kuvveti kılmadı a ʿlâ

Velâkin eb ile müdlî olana
Sülüşân vir sülüş ümmden gelene

530. Bularda kuvvete kııl i ʿtibârı
ʿAşabe nesli olmak daḡi yâdı

Ebû Yûsûf furû ʿa kısmet eyler
Cihât-ile ʿadedde ʿibret eyler ¹⁰⁹

Muḡammed aşla kıılır i ʿtibârı
ʿAdedden ya cihetden her ne varı ¹¹⁰

Pes evvel muḡtelif baḡna bular ol
Uşûlde fer ʿuñ aḡvâlin kıılar ol

Nitekim şımf-ı evvelde dinildi
Nice oldu orada idinildi

535. Pes andan naḡl idiser bu ḡüküm bil
ʿUmûmen nesl-i ecdâda teselsül

⁵³⁰ ʿAşabe nesli olmak daḡi yâdı A : ʿAdedden ya cihetden her ne varı B.

¹⁰⁹ Bu beyit B de yok.

¹¹⁰ Bu beyit B de yok.

⁵³¹ aḡvâlin B: aḡkâmın A.

Atanuñ ananuñ ecdâdınun hem
‘Umûmetle hu’ûletde dem â dem

Daği hem bunlarun evladlarında
Olur naqli bu hukmun her birinde

‘Uşûbet ehli hâli gibi oldı
Olar hod yukaruda idinildi

BÂBÜ’L-ĤUNŞÂ¹¹¹

Gel imdi bir garîb faşla girelüm
Buña daği ne yazmışlar görelüm

540. Zükûr ünşâ degül bir şahş oliser
Gehî ikisine şibhi geliser

Didiler adına ĥunşâdur anuñ
Teğâluble zükûr ünşâdur anuñ

Teğâlüb yogıse müşkil didiler
Anuñ daği beyânın eylediler

Aña vardur eķalli ez-naşîbin
Ki ya ‘ni oliser esve-i hâlin

İmâm A‘zam ü aşhâbı katında
Daği ‘âmme şahâbînün katında

545. Buñadur didiler hem daği fetvâ
Pes eyle olsa budur kavlı-i aķvâ

¹¹¹ Bu başlık her iki eserdede aynı.

⁵⁴³ oliser A : olsun B , esve-i hâlin B : esvü’l- hâlin A.

MİŞÂLÜ MÂ YENÂLÜHÜ'L-ḤUNŞÂ MİN NAŞÎB

Nite bir kız bir oğlan birde ḥunşâ
Didiler aliserdür sehm ünşâ

Ki zîrâ didiler işbu yakındur
İki hışşe eḳallini aña vir

Didi Şa ʿbî vü ḳavl-i ibn-i ʿAbbâs
Nizâ ʿla nişf ala ḥâline ḳıyâs

İderler ihtilâf Yûsûf Muḥammed
Bu Şa ʿbî ḳavlinüñ taḥrîcin elbet

550. Didi Yûsûf vir oğlana sehim bir
Ḳıza nişf üç rubu ʿ ḥunşâya da vir

Ki er olsa alurdı sehmi bütûn
Nisâdan olsa ol alurdı nişfin

Daḥi var idi hem bunda teyeḳḳun
Pes alur ikiden ol nişf-ı ḥaḳḳın

Yâḥud alur niza ʿlıdan yakından
Olur üç rub ʿa lâyıḳ ol ḥaḳḳından

Bu cümle enşıba iki sehimdür
Daḥi bir rub ʿla kim ol ʿavildür

⁵⁴⁶ Nite bir kız A : Nite kız B.

⁵⁵⁰ Didi Yûsûf vir B : Didi vir A.

555. Te  azz urde olup bil sehm-i  n s 
 Avl-ile cem   ider nev  in  un s 

 okuzdandır bu a ta ı -ı mebla 
Rubu   ma recine ur ola ebla 

Hem andan mes'ele ta ı  oluna
Bunu la her biri sehmi buluna

VECH  A IRİN M NE'T-TA R C

Ya o lana virile iki sehmi
Kıza bir virile  o  eyle fehmi

Virile  un s ya nı f-ı na ıbin
Ki ya  ni bir sehim bir de nı f beyn

VECH-  A AR

560. Vey  ud olsa  un s  yalı uz ger
Olurdu m le c mle m ste a  ser

Eger  n s  olaydı nı f alurdu
 ki  alden ya ı ni bu olurdu

Bu kez ikisin nde nı fın alur
Bu m lu  ol ise    rub  ı olur

⁵⁵⁵ sehm-i  n s  B : sehm-i  un s  A.

⁵⁵⁸ Kıza bir vir ki  o  eyle fehmi B : Kıza bir virile d r eyle fehmi A.

⁵⁵⁹ Ki ya  ni bir sehim A : Ki bir sehim B.

⁵⁶⁰ m le c mle B: c mle m le A.

⁵⁶¹  ki  alden ya ı ni bu olurdu B :  ki  alden bu ya ı ni olurdu A.

⁵⁶² rub  ı olur A : rubu   olur B.

Dağı oglana hem bir mâl olıser
Nııf mâlde hem ol bir kıız alıser

Ol ikisi olıserdür iki mâl
‘Avilde đarbda hem oldı rubu ‘ mâl

565. Bunuñ taıığı dağı bil toğuzdan
Buları kııl taıarruf kıoma gözden

Muğammed kıavli budur kim er olsa
Eli oldem irerdi iki ĥumsa

Eger ünıâ olaydı nııf olurdı
Bu mâlüñ ol ise rub ‘ı olurdı¹¹²

Bu kez ĥunıâ alur nııf-ı naııbin
Ĥumusla şümn olur her ĥâle vechin¹¹³

Bunuñ taıığı kırđdan olur elbet
İki mes’eleyi đarb-ile müıbet

570. Kı ya ‘nı dörđi beıe beıi dörđe
Uruben meblağımı kırđdan ide

Bu kez dörđden naııb ehli naııbin
Beıe urup vire elbetde sehmin

⁵⁶⁵ Bunuñ taıığı B: Bunuñ taıığı A.

⁵⁶⁶ Muğammed kıavli budur A : Muğammed budur B // Eli oldem irerdi iki ĥumse B : İderdi ĥııııesi pes iki ĥumsa A.

¹¹² Bu beyitin ikinci mısrası B de yok.

⁵⁶⁷ Eger ünıâ olaydı nııf olurdı A : Eger ünıâ ola nııf-ı naııbin B.

¹¹³ Bu beyitin birinci mısrası B de mevcut değil.

Vü hem beşden naşîb ehli naşîbin
Urup dörde vire anuñda sehmin

Olur ħunşânuñ on üç sehm anda
Oğula on sekiz toquzda binte

BÂBÜN FÎ AĦVÂLİ MÎRÂŞİ'L-ĦAML¹¹⁴

Gel imdi ħamlüñ aĥvâlini diñle
İki yıldur anuñ müddeti añla

575. İmâm A'zam katındadır bu mezheb
Didi Sa'd oğlı Zeyd üç yıl müretteb

Dimişdür Şâfi'î dört yıl tamâmı
Vü 'inde'z-Zührî yididür 'âmı

Eğalli altı aydur ittifâķî
Bu ħavle râzıdur cümle vifâķî

Ķona ħamle İmâm A'zam katında
Ya dört oğlan ya dört kız ħışse mânde

Olaruñ ħanķısı olursa ekşer
O ħamlüñ ħışşesine anı ħorlar

580. Eğalli enşıbâ-yı âĥarîne
İdüp ħısmet vireler her birine

Üç oğlanuñ naşîbin ħor Muĥammed
Buña râvî olupdur Leys ibn Sa'd

¹¹⁴ Bu başlık A nüshasında FAŞLU FÎ'L-ĦAMLİ olarak yazılmış.

⁵⁷⁶ yididür A : yidi dir B.

İki oğlan naşıbi bir rivâyet
Bû Yûsûf dan dağı oldu dirâyet

Bunu râvî Hişâm oldu didiler
Vü Haşşâf dan rivâyet eylediler

Ki Bû Yûsûf bir oğlan hışşesi ıor
Vü hem fetvâ bu ıavl üzre olupdur

585. Velî alur kefil bu ıavle Yûsûf
Ki vârişden ziyâdı ala Yûsûf

Eger ģaml olsa meyyitden didiler
Götürse ekşer içinde eğaller

Velîkin olmasaydı aşla ikrâr
Ki ıiddet geğti deyü yoksa izhâr

Olup vâriş ol evlâd mâlı alur
Olursa mâlını vâriş de alur

Tamamında ola ger ekřerüñ dir
O demde vâriş olmaz ģayriye vir

590. Eger ģayrıdan olsa ģamlüñ aşlı
Vü altı aydan evvel olsa faşlı

Bu demde vâriş olur ol veled dir
Eger gelse tamamda âģara vir

⁵⁸⁷ Velîkin B : Velâkin A.

⁵⁹⁰ Bu demde B : O demde A // Eger gelse tamamda âģara vir A :Eğalli fevķinde gelse âģara vir B.

Eḳalli çıkıcak fevt olsa olmaz
Çıkınca ekşeri fevt olsa kalmaz

Eger ıoğrı gelürse şadra ııbret
Ki ya ııñ şadrı çıkısa aldı kısmet

Eger menkûs olursa sürre çıkmağ
Kılıserdür anı zî irş muhađđak

595. Ħamil mes'elesi taşđđı olunmađ¹¹⁵
İki tağdirce taşđđı üzre mülhağ

Bir oğlan olduğı tađđırı üzre
Biri kız olduğı tađđırı gözle

İki mes'ele beyninde nazır kıı
Tevâfuğ mı tebâyün mi ne var bil

Eger olsa arasında tevâfuğ
Biri vefkıñ küle ur ola bayığ

Eger olsa tebâyün külli küle
Taşđđı'l-mes'ele on meblağ ola

600. Zükûriyyet sihamların alasın
Üñüşıyyetüñ aşlına urasın

Üñüşıyyet sihamların kemâkân
Zükûriyyetüñ aşlına ur ey cân

⁵⁹³ menkûs olursa A: menkûs olur B.

¹¹⁵ Kelimenin aslı Ħamil olmakla beraber Ħamil olarak okunursa vezin kusuru ortadan kalkar.

⁵⁹⁴ mes'elesi taşđđı B : mes'elesin taşđđı // taşđđı B : taşđđı A.

⁵⁹⁶ Biri kız olduğı tađđırı gözle A : Biri kız olduğı tađđır gözle B.

⁵⁹⁸ on meblağ ola B : ol meblağ ola A.

Ya vefkına ura varsa tevâfuk
Çü ħunşâ baħşine bu da muvâfık

İki ğarbdan ħuşûle bir nazır kıł
Eğallin ol vereş̄e ola nâil

Arada zâid olan ola mevķûf
Zuhûr-ı ħaml-ile bu ola ma  rûf

605. Olursa müsteħakķ cümleye a  lâ
Degülse ħakķın aldı cümle Mevlâ

Naşbinden kesüñki mevķûf oldu
Girü herkes anı kendüsi aldı

MİŞÂLÜ'L-ĦAML

Mişâli bir kıız-ıla ata ana
Daĥi bir zevc-i ħâmil ħaldı deyne

Bu yönde mes'ele yigirmi dördten
Ki ħaml olduĥı taķdirce zükûrdan

Yigirmi yididendür olsa ünşâ
Nazır kıł her kiři sehmini alsa

610. Birinüñ vefķını urĥıl birine
İki yüz hem on altı erligine

Yigirmi yedisini mer'eye vir
Ebeveyne otuz altışarı ir

⁶⁰⁶ zevc-i ħâmil B : zevce ħâmil A.

Eger ünşâ olursa ol hamil dir
Yigirmi dördini mer'eye irgür

Ebeveyne otuz ikişerini
Ziyâdın eyle mevķûf her birini

Virildi mer'eye yigirmi dördi
Anuñ sehminden üçü mevķûf oldu

615. Ebeveynüñ naşîbinden ço dörder
İkisinüñ sekiz mevķûf ider

Virilür kıza da on üç sihâmı
Naşîb kondı aña çün dört gulâmı

‘Alâ kavli’l-İmâm Ebû Hanîfe
Odur zâhib çü bu kavli-i münîfe

Buña düşen bir oğlan hışşesidür
Ki bir sehm-ile dört tüs ‘ıyyesidür

Toķuza darb olan yigirmi dörtten
On oldu gör ne mevķûfi bu darbdan

620. Yüz on beş bâķîde mevķûf olupdur
Kız olsa bir vü ekşer hep alupdur

Olursa bir vü ekşer oğlan ol dem
Alur mevķûf mer'ete ebeveyn hem

⁶¹⁵ ço dörder A : B de yok.

⁶²⁰ Yüz on beş bâķîde A : Yüz on bâķîde B.

Olur mâ bâkî kısmet beyne evlâd
Dirilik hâlidür bu bil ey üstâd

Eger öli ƒogarsa mer'e eb ümm
Alup mevķûf naşîbin olmaya güm

Virilür kıza da nişfa irince
Ki anuñ sehmi ƒoksan beş olunca

625. ƒokuz bâkî ƒalur ata alur hem
Ki zîrâ ol ƒuşûbet bulur ol dem

FASLUN Fİ'L-MEFĒÛD ¹¹⁶

Eger mefķûduñ aĥvâlin şorarsañ
Diridür mâli ĥaĥķında ararsañ

Kimesne vâriş olmaz mâli mevķûf
Geçe müddet ya ola ĥâli ma ƒrûf

Olupdur bir nice bunda rivâyât
Budur zâhirki aĥrân ola emvât

İmâm A ƒzam'dan oldı hem rivâyet
Ĥasen ibn-i Ziyâd ƒıldı dirâyet

630. Ki ol müddet olupdur yüz yigirmi
Sene ƒogurduĥı gündendir ümmi

⁶²³ olmaya güm A : görmeye güm B.

⁶²⁴ Virilür kıza da A : Virilür kıza B.

¹¹⁶ A nüshasında bu başlık FASL olarak yazılmış.

Muhammed hem yüz on yıldur dimişdür
Ebû Yûsûf da yüz beş eylemişdür

Dağı ba'zı kavil toksan olupdur
Kimi re'yi imâma feyz kılupdur

Olur gayruñ hakkında hukmi mevķûf
Hamil gibi añada hişse mevķûf

Geçe müddet alur mâlini vâriş
Şular kim hukm-i mevtde ola hâriş

635. Anuñ hakkında mevķûfdı şu mâli
Ki mûriş vârişine intikâli

Çü mâlinden anuñ mevķûf olupdı
Anuñ vârişlerinüñ hakkı oldu

Bunuñ mes'elesin taşîhuñ aşlı
Hayâtı hem memâtı üzre vaşlı

Hamil gibi olupdur bâķî ahvâl
Biri birine darbı kılma ihmâl

FAŞLUN Fİ'L-MÜRTEDDİN ¹¹⁷

İşit mürteddün ahvâlini dağı
Nicedür mâl ü nefsinde ey ahî

⁶³⁵ mevķûfdı şu mâli B : mevķûf olan mâli A.

⁶³⁶ Çü mâlinden B : Çü mâlinda A.

⁶³⁷ taşîhuñ aşlı B : taşîhuñ aşlı A.

¹¹⁷ A nüshasında bu başlık FAŞLU Fİ'L-MÜRTEDDİ olarak yazılmış.

⁶³⁹ mâl ü nefsinde A : mâl nefsinde B.

640. Kaçan ölse ya katl olsa bular dir
Luhûk ya dâr-ı harbe olsa takrîr

Anuñ İslâm hâlindeki kesbîn
Kılalar müslimîn vârişê hasbîn

Kılalar beyt-i mâle riddetisin
Hanîfe kavli bunda böyle bilsin

İmâmeyn kavli bu kesbün ikisin
Alalar müslimîn vârişê hepisin

Kodılar beyt-i mâle Şâfi ‘î’de
Çü gitti nefsi dîni mâlde gide

645. Luhûkından şoñı ne kesb varsa
Kamusı fey’ olupdur öyle kalsa

Buña icmâ ‘ olundu yok hılâfı
Budur kesb-i luhûkda kavli-i vâfi

Velfî mürteddenün kesbi cemî ‘an
Hılâf yokdur bizim aşhâbımızdan

Virilür müslimîn vârişlerine
Ne ise hışşesi her birlerine

Dañi mürted olmaz vârişê aşlâ
Ne müslimden ne mürtedden di faşlâ

⁶⁴¹ İslâm hâlindeki B : İslâmî hâlindeki A.

650. Dağı mürteddenüñ de ĥâli böyle
Ki ol da vâriş olmaz ĥâlı böyle

Me ‘âzâ’llâh meger kim bir ĥabîle
Ķamusı mürted imiş vâriş ola

FAŞLUN FÎ BEYÂNİ AĦKÂMÎ’L-ESÎR¹¹⁸

Esîrûñ ĥâlını bilmek dilersen
Anuñ tevrîşin istiĥbâr ĥılarsañ

Bu müslimler gibidir dîn güderse
Velî mürted gibidür terk iderse

Eger riddet ĥayât ma ‘lûm degülse
Bunuñ ĥukmi de mefĥûda meĥîse

FAŞLUN FÎ’L-ĦARĶÎ VE’L-ĠARĶÎ VE’L HEDMÎ¹¹⁹

655. İşit aĥvâli ĥarĥan ĥarĥan hedman
Cemâ ‘at ya ‘ni bir olsa cem ‘an

Bilinmese kim evvel öldi anda
Ķılınur cümle birden öldi anda

Virilür mâlleri vârişlerine
Ki ya ‘nî ĥay olanuñ her birine

¹¹⁸ A nüshasında bu başlık FAŞLU FÎ’L-ESÎR olarak yazılmış.

¹¹⁹ A nüshasında bu başlık FAŞLU FÎ’L-ĦARĶ VE’L-ĠARĶ olarak yazılmış.

⁶⁵⁵ İşit aĥvâli ĥarĥan ĥarĥan hedman A :İşit aĥvâli ĥarĥı ĥarĥı hedmi B // bir olsa B : birden olsa A.

⁶⁵⁷ ya ‘nî B de yok.

Ölenler birbirinden vâriş olmaz
Budur bil avl-i mutâr ıŖŖe almaz

‘Ali kim ibn-i Mes‘ûd ol dimiŖdûr
Olaruñ irŖine avl eylemiŖdûr

660. Velîkin birbirinden alduğından
Girü ıŖŖe alımaazlar dir andan

Olupdı biñ yüz on beŖ hicretiyle
Recebde penc-i ŖâliŖ zuhrı tekmîl

Hem ola târihi zuhrîde mefhûm
ıŖâb-ı ebced üzre ola ma‘lûm ¹²⁰

Du‘âsında ılın Reyyî’sini yâd
İki ‘âlemde gönli olsun âbâd

Çü altı yüz otuz beyitdür tamâmı
aa minnet rasûlüne selâmı

665. Mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün
Ferâiz okuyup bul kenz-i meknûn

Temmet fi âiri Ramâzâni’l-mübârek
1135

Yesser’Allâhü murâdî

Bi urmeti hâzihi’l-yevmi’l-aîr

Âmîn ¹²¹

⁶⁵⁹ Olaruñ B : Bularuñ A.

⁶⁶⁰ Girü B : Giri A.

¹²⁰ 662, 663, 664 beyitleri A da yok.

¹²¹ A nüshasında eserin bitişı şöyledir:

Temmeti'l-kitâb bi 'avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb

Allahümme'ğfir li kâtibihî

Ve li sâiri'l-mü'minîne ve'l-mü'minât ve'l-müslimîne ve'l-müslimât

Biraḥmetike yâ erḥame'r-râḥimîn

Tariḥ 1119

SONUÇ

Miras hukunun diğerk bir adı olan Ferâiz ilminin manzum halde anlatıldığı bir eseri çalışarak, dinî edebiyatın fıkıhla ilgili olan bir yönünü de ortaya koymaya çalıştık. Bu eseri çalışırken, yazar ve eser hakkında yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde, yazar hakkında kütüphane kayıtları ve eserlerinde geçen isimlerden başka somut bir bilgiye ulaşamadık. Müellifin doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bir bilgi elde edemesek de yazdığı eserlerde verdiği tarihlerden yola çıkarak, 17. yy'ın ikinci yarısı ile 18. yy'ın ilk yarısında yaşamış olabileceği kanaatine vardık.

Müellifin incelediğimiz eserlerinde isminin Halil, mahlasının da Reyyî olduğu tespit edilmiştir. Beyitlerde 'Reyyî' olarak kendisinden bahseden müellif, yazdığı eserlerden anladığımız kadarıyla, âlim bir şahsiyettir. Ferâiz ilmine vâkıf olmakla beraber diğerk dinî ilimlerin de tahsilini görmüş ve aynı zamanda da iyi bir şiir bilgisine sahiptir. Çünkü eserde ferâizle ilgili değinilmedik hiçbir nokta bırakılmayıp, bütün meseleler misalleriyle birlikte nazmedilmiştir. Ferâizle ilgili bütün meseleleri bu eserde nazmeden müellif, aynı zamanda bu ilim ile ilgili rivayette bulunan sahâbîlerin rivayetlerini ve görüş belirten âlimlerin görüşlerini de başarılı bir şekilde nazma dökmüştür.

Manzumede, vezin bakımından çok az vezin kusuru olduğundan dolayı, müellifin edebiyata vâkıf olduğu anlaşılmaktadır.

Manzumede beyitler Türkçe yazılmış fakat konu başlıkları, ara başlıklar ve misal başlıkları Arapça tamlama yapılarak kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Müellifin ulaşabildiğimiz dört manzum eserinden üçü ferâiz, biri de akâid konusunu işlemektedir. Bu eserler hakkında kütüphane kayıtları dışında bilgi bulunmamaktadır. *Dürr-i Manzûm*, ülkemizdeki kütüphane kayıtlarında bulunmamaktadır; fakat müellifin diğerk üç eserinin yazılı olduğu mecmuada *Dürr-i Manzûm*'un da olduğunu tespit ettik.

Bizim çalıştığımız eser, diğer eserler içinde en hacimlisi olup tarih bakımından da ilk yazılan eserdir. Müellifin, bazı beyitlerde geçen ve ferâiz ilmiyle ilgili olan kelimeleri yine beyit ile açıkladığını tespit ettik:

175. Aşıldan aldığın mağrûba đarb it
Ne olursa olara anı şarf it

Odur mağrûb ki anı aşla urduñ
Ruûsdan ya sihâmdan anı gördüñ

Netice itibariyle böyle bir eseri çalışarak, hem edebiyat hem de fıkıh dünyasının bilgisine sunmaya çalıştık. Şimdiye kadar çalışılmamış bir konu olması ve eserin yazma eser olması sebebiyle tarihimiz ve kültürümüz açısından faydalar ihtiva ettiğini düşünüyorum, yapılacak yeni çalışmalara vesile olmasını arzu ediyorum.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, Sadık, **Son Devir Osmanlı Uleması (I-V)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No:40, İstanbul 1996.

Ali Haydar Efendi, **Teshîlü'l-Ferâiz** (İslâm Miras Hukuku), sadeleştiren ve notlar: Orhan Çeker, Tekin Kitabevi, Konya ts., s.100.

ARAS, M. Özgü, "Hammâd b. Ebû Süleyman", **DİA**, İstanbul 1997, Cilt:XV, ss.484-486.

AYDIN, Mehmet, "Ebû Sâid Muhammed El – Hâdimî' nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri", (Yüksek Lisans Tezi), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara 2006.

BAĞDATLI İsmail Paşa, **Keşfü'z-zunûn Zeyli**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

BAĞDATLI İsmail Paşa, **Hediyetü'l-ârifin Esmâü'l-müellifin ve Âsarü'l-musannifin** (Şöhretler İndeksi), (hzl. Nail Bayraktar), İstanbul 1990.

BARDAKOĞLU, Ali, "Ferâiz", **DİA**, İstanbul 1995, Cilt: XII, ss.362-363.

BERKİ, A.Himmet, **İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal** (sad. İrfan Yücel), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986.

BURSALI MEHMED TAHİR, **Osmanlı Müellifleri**, Matba'a-i Âmire, İstanbul H.1342.

CANAN, İbrahim, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte (I-XVIII)**, Akçağ Yayınevi, İstanbul 1993.

CERRAHOĞLU, İsmail, "Abdullah b. Mes'ûd", **DİA**, İstanbul 1988, Cilt: I, ss.114-117.

ÇAKAN, İsmail L. -Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib”, **DİA**, İstanbul 1988, Cilt: I, ss.76-79.

ELİAÇIK, Muhittin, “Denizlili Kōralızâde Es’ad Efendi’nin Mir’ât-ı Ferâiz’i”, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt:XLIV, Sayı:4, 2008, ss.121-144.

ERDOĞAN, Mehmet, “Hişâm B. Ubeydullah”, **DİA**, İstanbul 1998, Cilt:XVIII, s.155.

FAYDA, Mustafa, “Ebû Bekir”, **DİA**, İstanbul 1994, Cilt:X, ss.101-108.

FINDIKLILI İSMET EFENDİ, **Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri**, Tekmiletü’ş-Şakaik fî Hakk-ı Ehli’l-Hakaik, Hzl. Doc. Dr. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

GÖZÜBENLİ, Beşir, “Hasan b. Ziyâd”, **DİA**, İstanbul 1997, Cilt:XVI, ss.361-362.

İNAL, Mahmud Kemal, **Son Asır Türk Şairleri (I-V)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

İZGİ, Cevat, **Osmanlı Medreselerinde İlim** Riyazî İlimler, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, Cilt: I, ss.68-84.

KALLEK, Cengiz, “İbn Semâa”, **DİA**, İstanbul 1999, Cilt:XX, ss.314-315.

KARA, İsmail, “Ferâiz”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (I-VIII)**, Devirler / İsimler / Eserler / Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, Cilt:III, ss.190-191.

KÂTİB ÇELEBİ, **Keşfü’z-zunûn**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

KESKİOĞLU, OSMAN, **Fakîh Sahâbîler ve Mezheb İmamları**, Ayyıldız Matbaası A. Ş. , Ankara1972, ss.44-49.

KESKİOĞLU, Osman, **Fakîh Sahâbîler ve Mezheb İmamları**, Ankara1972, ss.44-49.

KINALI-ZADE Hasan Çelebi, **Tezkiretü’ş-Şuarâ(I-II)**, (hızl. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978.

MEHMED SÜREYYÂ, **Sicill-i Osmanî yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, Matba’a-i Âmire, İstanbul H.1308.

ÖĞÜT, Salim, “Ebû Yûsuf”, **DİA**, İstanbul 1994, Cilt:X, ss.260-265.

ÖĞÜT, Salim, “İmâmeyn”, **DİA**, İstanbul 2000, Cilt:XXII, s.207.

ÖZEL, Ahmet, “İsâ b.Sehl”, **DİA**, İstanbul 2000, Cilt:XXII, ss.485-486.

ÖZEL, Ahmet, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, TDV, Ankara 1990, s.15.

ÖZEN, Şükrü, “Leys B. Sa’d”, **DİA**, Ankara 2003, Cilt: XXVII, ss.164-168.

ÖZTÜRK, Abdülvehhab, “Hassâf”, **DİA**, İstanbul 1997, Cilt:XVI, s.395.

PÜRCEVÂDÎ, Nasrullah, “Büstî”, **DİA**, İstanbul 1992, Cilt:VI, ss.495-496.

Sünen-i Tirmizî Tercemesi, (Mütercimi: Osman Zeki Mollamehmetoğlu), Yunus Emre Yayınevi, İstanbul 1971.

Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi (I-X), Haydar HATİPOĞLU (Tercüme ve Şerheden), Kahraman Yayınları, İstanbul 1983.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1965.

UZUNPOSTALCI, Mustafa, “İmâm Ebû Hanîfe”, **DİA**, İstanbul 1994, Cilt:X, ss.131-145.

ZUHAYLÎ, Vehbe, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi (I-X)**, Risale Yayınevi, İstanbul 1994.